
◆ *Original Research Article*

**The Flow of Urban to Rural Migration During 2017 to 2021 in Iran:
Analysis of Labor Force Survey Database**

Lida Kalhori Nadrabadi^{1*}, Paria Torabi Kahlan², Mohammad Shiri³

Abstract

Reverse migration as a demographic phenomenon is influenced by various causes and factors. As this trend continues and large numbers of migrants arrive in rural areas, the government faces the challenge of providing basic rural infrastructure and services to meet the needs of the migrant population. Therefore, managing and formulating supportive and encouraging policies and creating a suitable platform for reverse migration can be one of the most important solutions to address this challenging issue. In this research, for the first time in the country, we evaluate the trend of urban-rural migration and identify its causes using the Labor Force Survey Database during 2017-2021. The research findings show that urban-to-rural migrations and their causes are strongly influenced by the socio-economic characteristics of migrants. Therefore, it is necessary to pay attention to different sections of society and continuously investigate urban-to-rural migrations based on sustainable development indicators in the country's villages. Descriptive analysis and logistic regression model fitting on the data during the five years showed that age, sex, activity status, and education level are related to urban-to-rural migration.

Keywords: Reverse Migration, Urban to Rural Migration, Labour Force Survey, Socio-Economic Characteristics, Logistic Regression.

Received: 2023-09-04

Accepted: 2023-11-06

- 1 . Assistant Professor, Technical Designs and Statistical Methods Group, Statistical Research and Training Center, Tehran, Iran; Kalhori@src.ac.ir
2. Ph.D. of Statistics, Statistical Research and Training Center, Tehran, Iran; torabiparya@yahoo.com
- 3 . Assistant Professor, Data Processing and Dissemination Group, Statistical Research and Training Center, Tehran, Iran; mshiri@src.ac.ir

---

E-ISSN: 2981-1066 / © Population Association of Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2010577.1307>

Introduction

According to the results of the 2011 population and housing census, the amount of urban-to-rural migrants in Iran is more than the number of rural-to-urban migrants. It seems that the reverse flow of migration from urban to rural areas, which is called reverse migration, has been started. However, investigating the flow of urban to rural migration and identifying the reasons for this type of migration in Iran, especially in short time intervals, has been less discussed. The issue is due to the lack of a database or a specific framework for investigating and evaluating this type of migration.

Until now, the main source of information and data for investigating migration patterns and their reasons has been the latest population and housing census. However, because the censuses are carried out with a frequency of five or ten years, it is not possible to continuously monitor internal migrations and their causes. Therefore, it is important to find other data sources to monitor the flow of urban-to-rural migrations in shorter time intervals. Investigations showed that the only source other than the census that provides information is the Labor Force Survey (LFS), which is conducted annually by the Statistical Center of Iran. The general purpose of this paper is to estimate the number of urban-to-rural migrants during the years 2017 to 2021 at the national level, to investigate its causes, and to identify the socio-economic characteristics of migrants during these years using LFS data.

Methods and Data

The research method is the secondary analysis of the data obtained from the labor force survey. Descriptive statistics are presented and the logistic regression model has also been used to investigate the factors affecting urban-to-rural migration.

According to the definition of the LFS, those household members whose Length of stay (continuously until the survey time) was less than 12 months in that city or village are known as immigrants. The target population in LFS is the members of private settled or collective households. The sampling method is stratified two-stage cluster sampling. The annual sample size in rural areas is about 94 thousand households. Since LFS is not done centrally at a specific time of the year, the duration of people's stay is not measured at a certain point in time and the same for everyone. The causes of migration listed in the LFS questionnaire are similar to those mentioned in the 2011 census and include seeking work, looking for better work, job transfer,

education, graduation, beginning or ending of compulsory military service, following the household, and others.

Findings

In this section a summary of results including, the estimation of the number of urban to rural migrants using the LFS data from 2017 to 2021 by reasons, gender and activity status is presented at the national level.

Table 1- The number of immigrants from the urban to rural areas by gender and the reason for migration during the years 2017 to 2021

Year	Gender	Seeking work,	Education or	Beginning or ending	Follow the	Other not	Total
		better work, or job transfer	graduation	of compulsory military service			
2017	Male	13485	3887	22350	9022	12285	61029
	Female	1139	3674	-	20959	4841	30613
2018	Male	14258	1716	18722	10729	11896	57320
	Female	1821	1658	-	26988	2751	33229
2019	Male	15016	2561	21812	6674	13430	59492
	Female	1883	1253	-	25102	4007	32245
2020	Male	5181	1862	15459	5553	11586	39641
	Female	537	1736	-	11537	6280	20091
2021	Male	5365	714	10799	4600	6627	28105
	Female	57	52	-	11191	2564	13864
Total	Male	53305	10740	89142	36578	55824	245587
	Female	5437	8373	-	95787	20443	130042

According to Table 1, the highest and the lowest amount of urban-to-rural migrations among men during the entire period under review was due to begin or end of compulsory military service, education and graduation, respectively. The highest number of urban to rural migrants among women was due to follow the household. In the total period of five years, it can be stated that the total number of migrations was higher for men than for women.

According to the results of Table 2, the beginning or end of compulsory military service, seeking work, looking for better work, and job transfer are the main reasons for urban-to-rural migration among employees during the five years. But the reason for the migration of inactive people is different from that of employed people, that is follow the household. In the total period of five years, it can be stated that the number of employed immigrants has been more than other people.

Table 2- The number of immigrants from the urban to rural areas by activity status and the reason for migration during the years 2017 to 2021

Year	Activity status	Seeking work, better work, or job transfer	Education or graduation	Beginning or ending of compulsory military service	Follow the household	Other not declared	Total
2017	Employed	11061	1471	11636	2576	6464	33208
	Unemployed	2035	1906	8849	811	3049	16650
	Inactive	1288	4037	1865	14937	6830	28957
2018	Employed	11238	1125	9579	3431	7854	33227
	Unemployed	1979	630	7470	936	2550	13565
	Inactive	2200	1443	1674	19305	3673	28295
2019	Employed	12190	973	12021	3174	6830	35189
	Unemployed	1604	1205	7401	731	4090	15031
	Inactive	3105	1634	2390	16819	6304	30253
2020	Employed	4732	379	8391	984	5065	19552
	Unemployed	711	460	5104	138	2989	9395
	Inactive	275	2760	1964	9756	8731	23486
2021	Employed	4238	383	5040	990	3651	14302
	Unemployed	953	253	3657	250	1463	6576
	Inactive	232	130	2102	9221	3922	15607
Total	Employed	43459	4331	46667	11155	29864	135478
	Unemployed	7282	4454	32481	2866	14134	61217
	Inactive	7100	10004	9995	70038	29460	126598

The effect of various factors on urban-to-rural migration is investigated using the logistic regression model and based on the available data. In this model, the person's immigration status is considered as the response variable, and migration from urban to rural areas is considered as a pass event. The independent variables whose information is available from LFS include age, gender, literacy status, activity status, and marital status. Because marital status is determined for people aged 10 years and older, model fitting is done for this subgroup of people. The results of fitting the logistic model to the data from 2017 to 2021 are shown in Table 3.

As can be seen in Table 3, from 2017 to 2021 urban-to-rural migration decreased with increasing age. Also, the odds for women to migrate are less compared to men. Examining the effect of activity status on the odds of migration shows that the chance of migration of unemployed people is higher compared to employed people and the odds of migration of inactive people is lower compared to employed people. However, the interaction effect of age and activity status shows that with increasing age, the odds of migration of inactive people are higher compared to working people.

This issue can indicate the return of the elderly from urban to rural areas. Among women, inactive women are more likely to migrate than working women, which can be due to the migration of housewives or female children following the household.

Table 3- Fitting Logistic regression Model on Urban to Rural Migration Data from 2017 to 2021.

		Odds Ratio					
Year Variable		2017 to 2021	2017	2018	2019	2020	2021
	Intercept	-2.8*	*-2.8	-3.2*	-2.8*	-2.7*	-2.8*
	Age	-0.1*	-0.11*	-0.08*	-0.09*	-0.12*	-0.12*
Gender	Male	-	-	-	-	-	-
	Frmale	-0.8*	0.2	-1.3*	-0.9	-0.9	-1.1
Literacy Status	Literate	-	-	-	-	-	-
	Illiterate	0.2	0.2	0.7*	0.2	-0.6	-0.8
Marital Status	Married	-	-	-	-	-	-
	Widow	-1.9*	-0.1	-0.7	-0.9	-0.8	-0.9
	Divorced	-0.5	0.1	0.6	0.9	1	-1.2
	Never Married	-0.6*	-0.7*	-0.1	-0.6*	-0.6	-1.2*
Employment Status	Employed	-	-	-	-	-	-
	Unemployed	1.9*	1.9*	1.1*	1*	0.4	1.1*
	Inactive	-3.3*	-3*	-3.3*	-3.6*	-3.3*	-3.4*
	Age*Activity Status(Inactive)	0.08*	0.07*	0.06*	0.08*	0.08*	0.08*
	Gender(Female)*Activity Status(Inactive)	2.5*	1.6*	3.3*	2.8*	2.2*	2.8*
	Gender(Female)*Marital Status(Never Married)	-1.3*	-1.1*	-1.7*	-1.6*	-0.8*	-1.5*

Conclusion and Discussion

The estimation of the number of urban to rural migrants, its causes, as well as the socio-economic characteristics of migrants at the national level, was presented based on the annual data of LFS. Urban to rural migrations are strongly influenced by the socio-economic characteristics of the migrants. Therefore, it is essential to consider different groups of people based on their characteristics to formulate support and encouragement policies and create a suitable platform to meet their needs.

Acknowledgement

This paper is based on the research project: “Feasibility Study of Estimating Urban-to-Rural Migrants, 2016 to 2021”, commissioned by the Vice-president for Rural Development and Deprived Areas of the country and conducted at the Statistical Research and Training Centre of Iran, and we thank them for their support.

References

- Adewale, J. G. (2005). Socio-Economic Factors Associated with Urban-Rural Migration in Nigeria: A Case Study of Oyo State, Nigeria, *Journal of Human Ecology*, 17(1), 13-16. <https://doi.org/10.1080/09709274.2005.11905752>
- Alibabaiee, M., & Jom'epour, M. (2017). The Procces and Pattern of Return Migration and Factors Affecting it (Case Study: Hajilou Dehestan- Kabodarahang County). *Journal of Research and Rural Planning*, 5(4), 91-105. [In Persian], <http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.52717>
- Behera, M. Mishra, S., & Behera, A. R. (2021). The COVID-19-Led Reverse Migration on Labour Supply in Rural Economy: Challenges, Opportunities and Road Ahead in Odisha, *The Indian Economic Journal*, 69(3), 392 –409. <https://doi.org/10.1177/00194662211013216>
- Brady Anamradanjad, R., Gadami, M., & Jokar Sarhangi, I. (2018). Reverse Migration is a Positive Phenomenon in Iran's Population Environment. The 11th Congress of Geographers of Iran. [In Persian], <https://civilica.com/doc/336503>
- Ebrahimi, I. (2016). Explaining the Role of Reverse Migration in the Reconstruction of the Villages in the North of Ardabil Province. *New Attitudes in Human Geography*, 8(4), 173-192. [In Persian], <https://dorl.net/dor/20.1001.1.66972251.1395.8.4.12.2>
- Ebrahimzadeh Asmin, H., Ashtari Mehrjardi, A., & IslamI, I. (2018). Rural Reverse Migration with Urban Lifestyle Change. *New Attitudes in Human Geography*, 12(1), 169-186. [In Persian], <https://dorl.net/dor/20.1001.1.66972251.1398.12.1.9.7>
- Ershad, F. (2001). Theoretical Foundations of Brain Drain According to its Different forms in Current Conditions. *Iranian Journal of Sociology*, 5, 43-60. [In Persian], <https://sid.ir/paper/428778/fa>
- Ghasemi, M., and Javan, J. (2014). Analysis of the Causes of the Formation of Reverse Migration to Rural Areas Case Study: Binalood County. *Journal of Arid Regions Geographic Studies*, 5(16), 37-15. [In Persian], https://jargs.hsu.ac.ir/article_161358.html
- Ghasemi-Ardahae, A., & Hosseinirad, A. (2008). *Internal Migration Flows and Characteristics of Immigrants by Province*, Tehran: Statistical Research and Taining Center. [In Persian], <https://src.ac.ir/Archives-of-research-projects/ID/1665>
- Ghasemi-Ardahae, A., & Noubakht, R. (2017). Causes and Determinants of Reverse Migration Flows in Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 11(22), 42-71. [In Persian], <https://dorl.net/dor/20.1001.1.1735000.1395.11.22.2.2>

- Grenfell, M., & Abdullahi, M. (2010). *Bourdieu's Key Concepts*, (Translated to Persian by Mehdi Labibi), Tehran, Naqd Afkar Publications.
- Haj Hosseini, H. (2006). Satiety in Migration Theories. *Strategy*, 14(3), 35-46. [In Persian], <https://dorl.net/dor/20.1001.1.10283102.1385.14.3.1.2>
- Kalhorindarabadi, L., Torabi Kahlan, P., & Shiri, M. (2023). *Feasibility Study of Estimating the Number of Immigrants from Urban to Rural Areas from 2017 to 2021*. Tehran: Statistical Research and Taining Center. [In Persian], <https://srtc.ac.ir/Portals/0/Downloads/mohajerat15.pdf?ver=98BHTa4lpMgyRknwQLzCQ%3d%3d>
- Khan, A., & Arokkiaraj, H. (2021). Challenges of Reverse Migration in India: A Comparative Study of Internal and International Migrant Workers in the Post-COVID Economy, *Comparative Migration Studies*, 49, 1-19. <https://doi.org/10.1186/s40878-021-00260-2>
- Khoda Moradi, H. (2016). Investigation of Internal Migration Flows and Net Migration Rate During 1976-2015. *Bimonthly Analytical-Research Journal of Statistics*, 5(5), 12-15. [In Persian], <http://amar.srtc.ac.ir/article-1-330-fa.html>
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57. <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Lehsaizadeh, A. A. (1989). *Migration Theories*, Shiraz: Shiraz University Press. [In Persian],
- Lewis, W. A. (1958). Unlimited labour: further notes. *The Manchester School*, 26(1), 1-32. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9957.1958.tb00922.x>
- Mirfalah Nasiri, N., Del Azimi, F., & Sabbaghi, Sh. (2015). Is Reverse Migration in the Country Being Realized? *Bimonthly Analytical-Research Journal of Statistics*, 4(4), 14-20. [In Persian], <http://amar.srtc.ac.ir/article-1-209-fa.html>
- Mohajerani, A.A., & Ruata, Z. (2015). An Evaluation of the Economic, Social, Cultural, and Political impact of Reverse Migration on villages of Tonekabon and Ramsar in Mazandaran Province. *Urban Sociological Studies*, 4(13), 167-194. [In Persian], <https://sanad.iau.ir/Journal/urb/Article/1016036>
- Okumu, E.T., & Moenga, J. (2021). Urban-Rural Migration under the Devolved Governance System in Kenya: Subsequent Implications for Income and Occupation, PREPRINT (Version 2) available at Research Square. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-124964/v2>
- Olfati, M., Haghghatian, M., & Hejazi, S.N. (2022). Explaining the Social, Cultural and Economic Factors of Reverse Migration from City to Village (Case study: Sarpole Zahab city). *Political and International Researches Quarterly*, 13(50), 161-182. [In Persian], https://jpir.takestan.iau.ir/article_690383.html

- Rabbani, R., Taheri, Z., & Rusta, Z. (2011). Investigating the Causes of Reverse Migration Motivations and its Impact on Socio-Economic Development (aA Case Study of Rural Migrants in Tonkabon and Ramsar Cities). *Research and Urban Planning*, 2(5), 83-108. [In Persian], <http://ensani.ir/fa/article/343906>
- Ravenstein, E. (1885). On the Laws of Migration, *Royal Statistical Society*, 48(2): 167-235. <https://www.lcps.org/cms/lib4/VA01000195/Centricity/Domain/2584/Ravenstein%20Article.pdf>
- Rezvani, M. R., Motiee Langroodi, S. H., Ghadiri Masuom, M., Nazari, A.H., & Sahneh, B. (2011). Effect of Return Migrants to Rural Residents in Improving Livelihoods: (The Case Study: Township of Aq Qala). *Human Geography Research*, 43(4), 67-84. [In Persian], https://jhgr.ut.ac.ir/article_24512.html
- Shayan, H., Erfani, Z., & Sojasi Ghidari, H. (2021). Comparative analysis of reverse migration (urban-rural) Iran on a provincial scale. *Village and Space Sustainable Development*, 2(3), 1-18. [In Persian], <https://doi.org/10.22077/vssd.2021.4791.1044>
- Shiri, M., Hakimipour, N., Sarkhil, B., Khodamoradi, H., & Faramarizi, A. (2017). *A Study of the Socio Economic, Demographic and Health Characteristics of Non-Iranian Citizens in Iran*, Tehran, Statistical Research and Training Center. [In Persian], https://src.ac.ir/Portals/0/mohajerat97.10.12%20ssss.pdf?ver=LsvYbKdLeI_6UCeONCBvtg%3d%3d
- Stark, O., & Wang, Y.Q. (2000). A theory of Migration as a Response to Relative Deprivation, ZEF Discussion Papers on Development Policy, No. 25, University of Bonn, Center for Development Research (ZEF), Bonn. <http://hdl.handle.net/10419/84711>
- Statistical Center of Iran. (2011). *Detailed Results of the Population and Housing Census of 2011*, Tehran: Statistical Center of Iran. [In Persian].
- Statistical Center of Iran. (2016). *Detailed Results of the Population and Housing Census of 2016*, Tehran: Statistical Center of Iran. [In Persian].
- Statistical Center of Iran. (2017 to 2021). *Labor Force Survey Database*, Tehran: Statistical Center of Iran. [In Persian].
- Stockdale, A. (2014). Unravelling the Migration Decision-Making Process: English Early Retirees Moving to Rural Mid-Wales, *Journal of Rural Studies*, 34, 161-171. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.010>
- Stouffer, S. A. (1960). Intervening Opportunities & Competing Migrants, *Journal of Regional Sciences*, 2(1), 1-26. <https://doi.org/10.2307/2545626>

- Tong, W., & Lo, K. (2021). Back to the Countryside: Rural Development and the Spatial Patterns of Population Migration in Zhejiang, China. *Agriculture*, 11(8), 788. <https://www.mdpi.com/2077-0472/11/8/788>
- Yaghoubi, J., & Zobeidi, T. (2018). Assessing Reverse Migration's Motivations and Consequences in Ijroud County, Zanjan Province. *Journal of Rural Research*, 9(2), 196-209. [In Persian], <https://doi.org/10.22059/jrur.2018.229925.1118>
- Zanjani, H.A. (2001). *Migration*. Tehran: Samt Publications. [In Persian].
- Zimpf, G. (1946). The P1/P2/D Hypothesis: On the Intercity Movement of Persons, *The American Sociological Review*, 11(6), 677-686. <https://doi.org/10.2307/2087063>

Citation:

Kalhorindarabadi, L., Torabi Kahlan, P., and Shiri, M. (2023), The Flow of Urban to Rural Migration During 2017 to 2021 in Iran: Analysis of Labor Force Survey Database, *Journal of Population Association of Iran*, 18(36), 359-404. <https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2010577.1307>

ارجاع:

کلهری ندرآبادی، لیدا، ترابی کهلان، پریا، و شیر، محمد (۱۴۰۲). جریان مهاجرت شهر به روستا در ایران طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰: تحلیل دادگان آمارگیری نیروی کار، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۸ (۳۶)، ۳۵۹-۴۰۴. <https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2010577.1307>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جریان مهاجرت شهر به روستا در ایران طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰: تحلیل دادگان آمارگیری نیروی کار

لیدا کلهری ندرآبادی^{۱*}، پریا ترابی کهلان^۲، محمد شیری^۳

چکیده

مهاجرت معکوس به‌عنوان پدیده‌ای جمعیتی، متأثر از عوامل گوناگونی است. از این رو، نحوه‌ی مدیریت و تدوین سیاست‌های حمایتی و تشویقی دولت و ایجاد بستری مناسب برای مهاجرت معکوس می‌تواند یکی از مهم‌ترین راهکارها برای مواجهه با این موضوع چالش‌برانگیز باشد. در این پژوهش، روند مهاجرت شهر به روستا و شناسایی علت‌های آن با استفاده از داده‌های طرح آمارگیری نیروی کار طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۴۰۰ ارزیابی می‌شود. یافته‌ها نشان دادند که مهاجرت‌های شهر به روستا و علت‌های آن به‌شدت از ویژگی‌ها و مشخصه‌های اجتماعی-اقتصادی افراد مهاجر تأثیرپذیر است، لذا توجه به ائتشار مختلف جامعه و بررسی مستمر مهاجرت‌های شهر به روستا براساس شاخص‌های توسعه‌ی پایدار در روستاهای کشور امری ضروری است. تحلیل توصیفی و برازش مدل رگرسیون لوجستیک در طول دوره‌ی پنج ساله نیز نشان داد که سن، جنس، وضع فعالیت و سطح تحصیلات با مهاجرت شهر به روستا ارتباط دارند.

واژگان کلیدی: مهاجرت معکوس، مهاجرت شهر به روستا، آمارگیری نیروی کار، ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی، رگرسیون لوجستیک.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۱۵

۱. استادیار گروه طرح‌های فنی و روش‌های آماری، پژوهشکده‌ی آمار، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)؛

kalhori@src.ac.ir

۲. دکتری آمار، پژوهشگر پژوهشکده‌ی آمار، تهران، ایران. torabiparya@yahoo.com

۳. استادیار گروه پردازش داده‌ها و اطلاع‌رسانی، پژوهشکده‌ی آمار، تهران، ایران. mshiri@src.ac.ir

DOI: <https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2010577.1307>

مقدمه و بیان مسأله

مهاجرت از مهم‌ترین مؤلفه‌های پویایی جمعیت است که علاوه بر اهمیت آن در تغییر تعداد جمعیت، بر ساختار سنی نیز تأثیر شایان توجهی دارد. در حقیقت، مهاجرت فرایندی است که در بعد اقتصادی و اجتماعی می‌تواند تحولات اجتماعی را چه در جامعه‌ی مقصد و چه در جامعه‌ی مبدأ مهاجرت به دنبال داشته باشد. از سوی دیگر، مهاجرت به دلیل این‌که پیوند تنگاتنگی با پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی دارد، در مقایسه با باروری و مرگ‌ومیر نیازمند مطالعه‌ی عمیق‌تر و بیشتر سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اجتماعی است. اگرچه عامل مهاجرت از ابتدای سکونت و جابه‌جایی جمعیت همواره مورد توجه بوده، ولیکن تعمق در این موضوع و بررسی پیامدهای مثبت و منفی آن پس از انقلاب صنعتی بیشتر مورد توجه پژوهش‌گران بوده است. مهاجرت‌های داخلی و رشد جمعیت باعث افزایش سریع شهرنشینی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه شده است. از این‌رو، نحوه‌ی مدیریت شهرنشینی و جابه‌جایی‌های مهاجران، تشخیص علل و مسیرهای جریان‌های مهاجرتی برای انواع مختلف مهاجرت یکی از چالش‌برانگیزترین اقدامات در این حوزه است که دولت‌ها را با مشکلاتی مواجه کرده است.

مهاجرت‌های داخلی به صورت چهار الگوی مهاجرتی از روستا به شهر، از شهر به روستا، از روستا به روستا یا از شهر به شهر در جامعه اتفاق می‌افتد. شکل غالب مهاجرت در ایران، حرکت یک‌سویه و عموماً بدون بازگشت روستاییان به شهرها است که با ادامه‌ی این روند و ورود حجم بالای مهاجران به شهرها، دولت با چالش‌های زیرساخت‌ها و خدمات اساسی شهری برای رفع نیازهای جمعیت مهاجر مواجه خواهد شد. برتری انگیزه‌های اقتصادی و کسب درآمد و دستیابی به رفاه بیشتر (زنجان، ۱۳۸۰)، عوامل جاذبه و دافعه (زنجان، ۱۳۸۰)، فاصله‌ی مبدأ و مقصد مهاجرتی (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸)، فرض مهاجرت به‌عنوان عامل کلیدی تأثیرگذار و متأثر از فرایندهای توسعه‌ی اقتصادی (زنجان، ۱۳۸۰)، نقش سرمایه‌ی انسانی به‌عنوان قوای محرکه مهاجرت (ارشاد، ۱۳۸۰)، نقش شبکه‌های مهاجرتی (قاسمی‌اردبائی

و حسینی‌راد، ۱۳۸۷)، درک ناهماهنگی‌های بین خصایص فرد و نظام اجتماعی و انتخاب مهاجرت به‌عنوان راهکار کاهش ناهماهنگی‌های ساختی (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸) از عواملی بوده‌اند که در نظریه‌پردازی‌های تبیین مهاجرت به آن‌ها تأکید شده است.

توزیع جریان‌های داخلی مهاجرت طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که درصد مهاجران شهر به شهر همواره در حال افزایش بوده است و از ۴۰ درصد در دوره ۱۳۶۵-۱۳۵۵ به ۶۸ درصد در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ رسیده است. این در حالی است که مهاجرت‌های روستا به روستا روند کاهشی داشته و از ۱۴ درصد در دوره ۱۳۶۵-۱۳۵۵ به ۵ درصد در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ رسیده است. مهاجرت‌های روستا به شهر از دوره ۱۳۶۵-۱۳۵۵ تا دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۰ روند کاهشی داشته ولی مجدد در سرشماری ۱۳۹۵ افزایش داشته است. در کنار تغییر الگوی غالب مهاجرتی به الگوی شهر به شهر، ثبات در روند مهاجرت‌های شهر به روستا قابل توجه بوده است. به‌طوری‌که درصد مهاجرت‌های شهر به روستا از ۱۴ درصد در دوره ۱۳۶۵-۱۳۵۵ به ۱۲ درصد در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ رسیده است. با توجه به مباحث مرتبط با توسعه روستایی و نقش این الگوی مهاجرتی در توسعه روستایی، ثبات نسبی در مهاجرت‌های شهر به روستا حکایت از ضرورت توجه و تبیین عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های شهر به روستا و تبیین علل این الگوی مهاجرتی دارد (خداامردی، ۱۳۹۶). علاوه بر آن، امروزه توجه سازمان‌های بین‌المللی به پیوند بین مهاجرت و توسعه، ضرورت بازنگری در رویکردهای مهاجرت از شهر به روستا را برجسته کرده است.

براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ تعداد مهاجران شهر به روستا در ایران بیش از مهاجران روستا به شهر بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). این موضوع حاکی از آن است که طی دهه‌های اخیر در نواحی روستایی کشور نیز الگوی متفاوتی از مهاجرت در حال شکل‌گیری است. به‌نظر می‌رسد در حال حاضر مهاجرفرستی روستاها در بعضی مناطق کشور روند معکوس به خود گرفته است و به سوی مهاجرپذیری پیش می‌رود. به‌عبارت دیگر، علاوه بر جریان غالب مهاجرت از روستا به شهر و از شهرهای کوچک

به بزرگ، جریان وارونه‌ی مهاجرت از شهرها به نواحی روستایی شکل گرفته است که مهاجرت معکوس نامیده می‌شود (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۳). از آنجا که هرگونه سیاست‌گذاری و آینده‌نگری در نواحی روستایی به‌طور مستقیم و غیر مستقیم با ساختار جمعیت ارتباط پیدا می‌کند، شناخت مقصد مهاجران معکوس و تحلیل الگوهای جابه‌جایی جمعیت و عوامل مؤثر بر آن از اهمیت به‌سزایی برخوردار است (میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۳۹۵).

گسترش مهاجرت‌های معکوس می‌تواند باعث جلوگیری از متروکه‌شدن روستاها، رونق فعالیت‌های کشاورزی، رشد ساختمان‌سازی و کاهش فرسودگی بناها، افزایش نیروی کار روستایی و غیره شود (یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷). گسترش خدمات روستایی، مقاوم‌سازی خانه‌های روستایی، ایجاد امکانات آموزشی، بهداشتی، گسترش و بهبود وضعیت جاده‌ها، گسترش شبکه‌ی مخابراتی، تخصیص تسهیلات مسکن، یاری به استفاده‌ی بهینه از آب‌های زیرزمینی، خانه‌سازی و تغییر ساخت روستاها و غیره دلیل این نوع مهاجرت‌ها است. تقویت و ایجاد زیرساخت‌ها و افزایش سطح درآمد در روستاها منجر به افزایش میزان تولید و رونق اقتصادی شده و از پدیده‌ی مهاجرت از روستا به شهر کاسته و به مهاجرت از شهر به روستا افزوده است (علی‌بابایی و جمعه‌پور، ۱۳۹۵). در ادبیات توسعه‌ی روستایی و به‌ویژه استراتژی‌های توسعه‌ی روستایی، به نقش مهاجرت اشاره شده است، اما این پژوهش‌ها به مهاجرت‌های روستا به شهر اختصاص داشته و اغلب به استراتژی‌های توسعه‌ی روستایی با هدف پیشگیری از مهاجرت روستا به شهر به منزله‌ی پیامدهای عدم توسعه‌یافتگی مناطق روستایی اختصاص دارد. با این حال، بررسی جریان مهاجرت شهر به روستا و شناسایی علت‌های مؤثر در این نوع مهاجرت در ایران به‌ویژه در سال‌هایی با فواصل زمانی کوتاه از موضوعاتی است که کمتر به آن پرداخته شده است. شکل‌گیری الگوی متفاوتی از مهاجرت در کشور در سال‌های اخیر، کمبود اطلاعات و منابع داده‌ای به‌ویژه در سطح کل کشور و استان‌های مختلف و نبود بانک اطلاعاتی یا چارچوب مشخص برای دستیابی و ارزیابی مهاجرت‌ها از مناطق شهری به مناطق روستایی موجب شده است تا مطالعات این حوزه کم و بیشتر در سطح جغرافیایی خاص با اندازه‌ی نمونه‌ی محدود باشد.

تاکنون منبع اصلی اطلاعاتی و داده‌ای در کشور برای بررسی الگوهای مهاجرتی و دلایل آن، آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن بوده است. با این حال در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، پرسش‌های مربوط به علت‌های مهاجرت گردآوری نشده است. از طرفی با توجه به این‌که سرشماری‌ها با تواتر زمانی پنج یا ده ساله اجرا شده‌اند، امکان رصد مستمر مهاجرت‌های داخلی و علت‌های آن امکان‌پذیر نیست. بنابراین، بررسی منابع داده‌ای دیگر برای رصد جریان مهاجرت‌های شهر به روستا در فاصله‌های زمانی کوتاه‌تر حائز اهمیت است. برای این منظور در گام نخست، برای ارزیابی مهاجرت‌های شهر به روستا و عوامل مؤثر بر آن در سطح کشور شناسایی منابع موجود از قبیل آمارهای ثبتی و دادگان حاصل از آمارگیری‌ها در این خصوص مورد بررسی قرار گرفت. پس از بررسی‌های لازم، مشخص شد که آمار ثبتی مشخصی از مهاجرت مناطق شهری به مناطق روستایی وجود ندارد و تنها منبع دیگری غیر از سرشماری که اطلاعاتی در خصوص مهاجرت فراهم می‌کند، طرح آمارگیری نیروی کار است که به صورت سالانه توسط مرکز آمار ایران با هدف ارائه‌ی شاخص‌های بازار کار در سطح کل کشور و مناطق شهری/روستایی استان‌ها اجرا می‌شود.

تا کنون در هیچ مطالعه‌ای در کشور، برآورد مهاجران شهر به روستا و دلایل آن با استفاده از دادگان آمارگیری نیروی کار گزارش نشده است. این در حالی است که در طرح آمارگیری نیروی کار علاوه بر شناسایی مهاجران، دلایل مهاجرت نیز که مواردی مشابه دلایل ذکر شده در سرشماری ۱۳۹۰ است، قابل استخراج است. با توجه به امکان‌سنجی استفاده از اطلاعات مهاجرت شهر به روستا و علل این الگوی مهاجرتی با داده‌های طرح آمارگیری نیروی کار و تأیید امکان استفاده از داده‌های این طرح آمارگیری (کلهری‌ندرآبادی و همکاران، ۱۴۰۱)، هدف کلی این مقاله را می‌توان برآورد تعداد مهاجران شهر به روستا طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ در سطح کل کشور با استفاده از دادگان آمارگیری نیروی کار برشمرد. همچنین، شناسایی علت‌های مؤثر در مهاجرت از مناطق شهری به مناطق روستایی کشور و شناسایی ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی افرادی که مهاجرت از شهر به روستا انجام داده‌اند، با استفاده از این دادگان مورد

بررسی قرار می‌گیرد.

در بخش دوم مقاله، رویکردهای نظری مرتبط با پدیده‌ی مهاجرت بررسی می‌شوند. در ادامه، مطالعات پیشین انجام‌شده در خصوص مهاجرت شهر به روستا ارائه می‌شود. در بخش چهارم روش تحقیق و داده‌ها و سپس مزیت‌ها و محدودیت‌های دادگان آمارگیری نیروی کار در مقایسه با سرشماری برای برآورد تعداد و علل مهاجرت شهر به روستا مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد. بخش پنجم شامل یافته‌های پژوهش در سطح کشور، در دو بخش تحلیل توصیفی و برازش مدل رگرسیون لجستیک ارائه می‌شود. در نهایت، در بخش ششم نتیجه‌گیری و پیشنهادهای سیاستی ارائه می‌شود.

چارچوب نظری

رویکردهای نظری مرتبط با پدیده‌ی مهاجرت از دو منظر قابل بررسی است. منظر اول به رویکردهای نظری که به تبیین علل مهاجرت در قالب مدل‌های اقتصادی، اجتماعی و سیستمی پرداخته‌اند، اختصاص دارد. بعد دوم به رویکردهای نظری مرتبط با پیامدهای مهاجرت در جامعه‌ی مقصد پرداخته است. مهاجرت شهر به روستا که اغلب با عنوان مهاجرت بازگشتی مطرح می‌گردد، یکی از الگوهای مهاجرت داخلی است که به‌منظور تبیین نظری این پدیده، بایستی بیشتر به نگاه اول تأکید داشت. از این رو سعی بر این است که به خلاصه‌ای از رویکردهای نظری که تبیین علل مهاجرت می‌پردازند، تأکید گردد.

مهم‌ترین نظریه‌ای که در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم مورد توجه محافل علمی قرار گرفت و اولین دیدگاه نظری حرکت‌های جغرافیایی انسان‌ها در جوامع تحت عنوان مدل‌های جاذبه و دافعه ارائه گردید. در این مدل‌ها، نظریه‌پردازان به‌طورکلی به دو دسته عوامل توجه داشته‌اند: الف) عواملی که باعث دافعه‌ی انسان‌ها از محل اسکان خود (منطقه‌ی مبدأ) شده است، ب) عواملی که باعث جذب آن‌ها در منطقه‌ی مقصد می‌گردد. براساس این نظریه، عوامل اقتصادی- فیزیکی نامناسب در یک مکان موجب می‌شود که افراد محل زندگی خود را ترک کرده و به مکان دیگری که از نظر اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی در شرایط بهتری هستند، نقل

مکان کنند. یکی از مهم‌ترین و اولین رویکردهای نظری در رابطه با مهاجرت قوانین مهاجرتی راونشتاین است که در مقاله‌ای تحت عنوان «قوانین مهاجرت» در سال ۱۸۸۵ توسط راونشتاین^۱ (۱۸۸۵) ارائه گردید. این قوانین اگرچه عوامل مؤثر بر مهاجرت را در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی مدنظر قرار می‌دهد ولی در ادبیات مختلف پژوهشی از این قوانین تحت عنوان قوانین جاذبه و دافعه مهاجرتی یاد می‌شود. این قوانین بر نقش عوامل زیر در مهاجرت تأکید دارند: مسافت، مهاجرت مرحله‌ای، اختلاف روستا-شهر، نقش زنان در مهاجرت‌های مسافت کوتاه، تکنولوژی و غلبه انگیزه‌های اقتصادی.

پس از راونشتاین، اورت اس.لی^۲ (۱۹۶۶) در قالب نظریه‌ی جذب و دفع به تبیین مهاجرت پرداخت. به نظر وی عواملی که در تصمیم به انجام مهاجرت و فرایند آن وارد می‌شود، عبارت‌اند از: الف) عواملی که با حوزه‌ی مبدأ ارتباط دارد؛ ب) عواملی که با حوزه‌ی مقصد مرتبط است؛ پ) موانع بازدارنده؛ ت) عوامل شخصی. واضح است که مجموع عوامل مثبت و منفی در مبدأ و مقصد برای مهاجر یا مهاجرین با هم متفاوت هستند. در عین حال ممکن است طبقاتی از مردم که به‌گونه مشابه به مجموعه عوامل در مبدأ و مقصد واکنش می‌دهند را بتوان از یکدیگر تفکیک کرد. اثر هر یک از عوامل بنا به شخصیت و ویژگی‌های فردی، به‌عنوان مثال سن، جنس، میزان تحصیلات، سطح مهارت، نژاد، گروه‌های قومی و غیره متفاوت خواهند بود، این عوامل (مثبت، منفی، خنثی) برای اشخاص مختلف هم در مبدأ و هم در مقصد متفاوت خواهد بود.

زیمپ^۳ (۱۹۴۶) نیز به عوامل مداخله‌گر معتقد است و آن را به شکل رابطه‌ی معکوس بین فاصله با مهاجرت نشان می‌دهد. استافر^۴ (۱۹۶۰) نیز به مسئله‌ی موانع مداخله‌گر به شیوه‌ی

1 Ravenstein

2 Everett S.Lee

3 Zimop

4 Stauffer

مثبت و منفی می‌نگریست و نظریه (فرصت‌های مداخله‌گر) را تنظیم نمود. براساس این نظریه مهاجرت انجام‌شده بین دو مکان رابطه‌ی مستقیم با فرصت‌های جاذب مثل اشتغال، مسکن و غیره دارد. لاوری و راجرز^۱ نیز نظریه‌ی جذب و دفع را مورد آزمایش قرار دادند و مشابه استافر و زی‌مپ شرایط اقتصادی و اجتماعی مبدأ و مقصد را ملحوظ داشتند (زنجانی، ۱۳۸۰). اسکوتز و ساستاد^۲ نیز روش‌های مشابه به لاوری و راجرز را اتخاذ می‌کردند. پایه نظری آن‌ها در تبیین مهاجرت مبتنی است بر آنچه آن‌ها سرمایه‌گذاری می‌دانند. این دو محقق معتقدند هر فرد در هنگام تصمیم به مهاجرت، هزینه‌های فیزیکی و پولی ناشی از مهاجرت را مد نظر قرار می‌دهند. در این رابطه دستمزد در مبدأ و مقصد، هزینه حمل‌ونقل، امکان یافتن کار و تفاوت در هزینه‌های غذایی و مسکن نقش مهمی را ایفا می‌کنند (حاج حسینی، ۱۳۸۵).

رویکردهای اقتصادی اگرچه در مهاجرت‌های روستا شهری از اعتبار بیشتری برخوردارند ولیکن می‌توان ادعا کرد که رویکردهای اقتصادی همچنان جزو نظریات پرکاربرد در تبیین تمام الگوهای مهاجرت داخلی هستند. با وجود این که رویکرد توسعه‌ی آرتور لویس (۱۹۵۸) مهاجرت نیروی کار روستایی به شهر را مورد تأکید قرار داده است، این نظریه مهاجرت را در یک سازوکار (مکانیسم) متعادل‌کننده می‌داند و نظریه‌پردازان این الگو معتقدند که به علت دستمزدهای بالا و میزان اشتغال بیش‌تر در بخش صنعتی نوین، مهاجرت از بخش سنتی معیشتی به بخش صنعتی نوین جریان پیدا می‌کند. این مهم از این جهت که توسعه اقتصادی و اشتغال مناطق روستایی زمینه را برای مهاجرت بازگشتی فراهم می‌سازد، حائز اهمیت است. این وضعیت، سطح تولید بخش صنعتی و سود سرمایه‌داری را افزایش داده، سپس سود به‌دست‌آمده (بعد از پرداخت دستمزدها) مجدداً توسط سرمایه‌داران به بخش صنایع نوین سرمایه‌گذاری می‌شود. بدین ترتیب این امر موجب افزایش تقاضای کار از بخش سنتی گردیده، در نتیجه مهاجرین بیش‌تری از روستا به سوی بخش صنعتی نوین روانه می‌شوند، این روند تا زمانی ادامه

---

1 Rogers

2 Shasstad

می‌یابد که نیروی کار اضافی در روستا وجود داشته و نیز تقاضای کار برای آن در شهر موجود باشد. طبق این نظریه، مهاجرت امری مطلوب و نوعی مکانیسم متعادل‌کننده‌ی جوامع برای بقا و دوام نظام اجتماعی است. طبق نظریه‌ی سرمایه‌گذاری انسانی و هزینه و فایده ساستاد و داوونز، تصمیم‌گیری برای مهاجرت نوعی تصمیم به سرمایه‌گذاری است که در آن شخص مهاجر هزینه و فایده مهاجرت را در نظر می‌گیرد، بدین ترتیب مهاجرت موقعی انجام می‌شود که فایده‌ی آن به هزینه‌اش افزون باشد. با در نظر گرفتن این اصل مهم، می‌توان این عامل را در مهاجرت‌های بازگشتی نیز مهم دانست. در کنار صاحب‌نظرانی که بدان‌ها اشاره شد، استارک و ونگ (۲۰۰۰)، فرار مغزها را در چارچوب تئوری محرومیت نسبی مورد بررسی قرار داده‌اند. آن‌ها معتقدند نارضایتی تنها هنگامی که دستمزدها پایین است، بروز می‌کند. مهاجرت یک رفتار تصادفی نیست، بلکه پاسخی برای رفع محرومیت‌ها محسوب می‌شود. اما صرف وجود برخی محرومیت‌ها موجب مهاجرت نمی‌شود. بنابراین، شناخت ملاک محرومیت بر تصمیم به مهاجرت ضروری است. در صورت مساوی بودن شرایط دیگر محرومیت از هدف‌هایی که ارزش کمتری دارند در تصمیم به مهاجرت مؤثرند (شیری و همکاران، ۱۳۹۷).

در بین رویکردهای نظری مهاجرت که بر عوامل اجتماعی تأکید دارند همچون مدل رفتاری توماس و زنانیسی، مدل‌های وابستگی تبیین مهاجرت، رویکرد نظری علیت انباشتی، دو رویکرد نظری مدل شبکه‌ای و رویکردهای نهادی و سیاسی در تبیین مهاجرت‌های شهر به روستا اهمیت دارد. براساس مدل شبکه‌ای، شبکه‌های مهاجرتی مشتمل است بر پیوندهای بین افراد که مهاجران قبلی و غیر مهاجران را در مناطق مبدأ و مقصد از طریق پیوندهای خویشاوندی، دوستی و یا خاستگاه اجتماعی مشترک به هم مرتبط می‌سازد. درون شبکه‌های مزبور حرکات مهاجرتی رو به افزایش می‌نهد، زیرا که هزینه‌ها خطرات ناشی از مهاجرت را کاهش داده و مناطق حاصل از آن را افزایش می‌دهد. در واقع، ارتباطات و تماس‌های حاصل از این‌گونه شبکه‌ها نوعی سرمایه اجتماعی به شمار می‌آید که افراد به وسیله‌ی آن به موقعیت شغلی بهتری دست می‌یابند (شیری و همکاران، ۱۳۹۷). در قالب رویکردهای نهادی و سیاسی

بر نقش دولت‌ها و عوامل سیاسی که نقش پررنگی در جریان مهاجرت‌های بین‌المللی دارند، تأکید می‌شود. یکی از ابعاد سیاسی مهاجرت، نقش قوانین و تصمیم‌گیری‌های دولتی در مورد مهاجرت و مهاجران است. بنابراین، برنامه‌هایی که دولت و نهادهای تصمیم‌گیر در سیاست‌گذاری توسعه‌ای در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی در نظر می‌گیرد، نقش تعیین‌کننده‌ای در افزایش سهم این نوع مهاجرت‌ها دارد.

یکی از دیدگاه‌های معتبر مهاجرتی، دیدگاه سیستمی است که طرفداران آن بیش‌تر بر بعد سیستم‌های جهانی تأکید دارند. طرفداران این نظریه در تلاش برای طرح نگرش جامع به مسئله مهاجرت‌های بین‌المللی، به تلفیق و تکمیل دیدگاه‌های مختلف پرداخته و بر پویایی جریان‌های مهاجرتی تأکید دارند. به عقیده مبتکران این دیدگاه، مهاجرت‌های بین‌المللی که بین سرزمین‌های مبدأ و مقصد مهاجرتی جریان می‌یابند، به‌طور تنگاتنگی با سایر خصوصیات موجود در این مناطق ارتباط دارند. خصوصیتی که باهم سیستمی را به وجود آورده تا مهاجرت به جریانی پویا و بالنده تبدیل شود. از نظر آن‌ها ارتباط فرهنگی، سیاسی و اقتصادی نه به صورتی جدا از هم، بلکه به‌عنوان مجموعه‌ای تفکیک‌ناپذیر، بستر لازم را برای مبادلات مهاجرتی فراهم کرده و آن را تداوم می‌بخشد. بنابراین دیدگاه سیستم مهاجرت، سیستمی اجتماعی، فرهنگی و درعین حال یک سیستم باز است. یکی از کارهای اصلی برای درک پدیده مهاجرت به‌عنوان یک سیستم، تشخیص اجزاء اصلی در حال کنش متقابل و خصوصیات روابطشان است (لهسانی‌زاده، ۱۳۶۸).

رویکرد سیستمی، رویکرد جدیدی در مطالعات مهاجرتی است که تلاش می‌کند تا با دیدگاهی جامع و بین‌رشته‌ای تمامی ابعاد و سطوح خرد تا کلان تجربه مهاجرتی را مورد تحلیل و بررسی قرار دهد. در مدل سیستمی، هم مهاجرین و هم نهادها که در کنش متقابل هستند در قالب یک چارچوب کلی نگریسته شده و بدین ترتیب، مجموعه اجزا در حال کنش متقابل با یکدیگر با ویژگی‌ها و روابط در ساختاری منسجم لحاظ می‌شوند. به عبارتی، خرده‌سیستم‌هایی که مهاجرت را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد را می‌توان در چهار دسته تقسیم کرد:

- خرده سیستم اجتماعی شدن: این متغیر به عوامل تأثیرگذار بر جامعه‌پذیری فرد مهاجر نظر دارد: میزان توسعه‌یافتگی مکان مبدأ مهاجر، بعد خانوار، میزان تحصیلات والدین مهاجر، میزان وابستگی مهاجر به محل تولد و نیز میزان احساس غربت به آن،
- خرده سیستم نهادی: این متغیرها نهادهایی که شخص با آن‌ها به نوعی در چالش است مورد توجه قرار می‌دهد. سطح آگاهی و اطلاعات عمومی و نیز میزان تحصیلات شخص مهاجر، سطح آگاهی و شناخت شخص مهاجر در مورد مناطق مبدأ و مقصد، وضعیت سازمان‌ها و اتحادیه‌های صنفی موجود در مبدأ و مقصد و نوع ارتباط با آن‌ها، صلاحیت و شایستگی مهاجر برای اولین استخدام در منطقه مقصد و بالاخره وضعیت تأهل مهاجر،
- خرده سیستم مصرفی: شامل به دست آوردن کالای مصرفی بادوام (خودرو، تلویزیون و...) ساختن واحد مسکونی در مبدأ و بالاخره استخدام همسر در مقصد، و
- متغیرهای تنظیمی: این متغیرها مواردی را در نظر می‌گیرند نظیر وضعیت منطقه سکونت در مقصد، انگیزه مراجعت به مبدأ، مدت اقامت در مقصد و متغیرهای جمعیتی مانند جنس و سن.

اصل مهم و اساسی این رویکرد این است که مهاجرت نتیجه تعامل ساختارهای سطح خرد، میانی و کلان است. ساختارهای کلان به عوامل نهادی مقیاس بزرگ اشاره دارند. این ساختارها شامل اقتصاد سیاسی بازار جهانی، روابط بین دولت‌ها، قوانین، ساختارها، و اعمال ایجادشده توسط کشورهای فرستنده و دریافت‌کننده برای کنترل مهاجرت می‌باشند. ساختارهای میانی شامل صنعت مهاجرتی هستند که در سال‌های اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته‌اند. ساختارهای خرد بیانگر شبکه‌ها، اعمال و اعتقادات خود مهاجر است، این ساختارها شامل شبکه‌های اجتماعی غیررسمی هستند که توسط مهاجران بسط و توسعه پیدا می‌کنند. شبکه‌های غیررسمی شامل روابط شخصی، الگوهای خانواده و خانوار، پیوندهای دوستی و همسایگی، و کمک‌های

دوجانبه در مسائل اقتصادی و اجتماعی است. چنین روابطی که منابع حیاتی را برای افراد و گروه‌های مهاجر فراهم می‌کنند، به‌عنوان «سرمایه اجتماعی»^۱ قلمداد می‌شود. در این رابطه، بوردیو مفهوم ناسازی^۲ را مطرح می‌کند که نشان از عدم انطباق عادت‌واره افراد با قوانین میدان اجتماعی است. بوردیو معتقد است که افرادی که مهاجرت می‌کنند به دلیل عدم انطباق عادت‌واره‌های مهاجران با قوانین میدان اجتماعی زمینه برای ناسازی فراهم می‌شود. جان کلام بوردیو در این رابطه این است که عدم تطابق عادت‌واره مهاجران با قوانین میدان اجتماعی (جامعه مقصد) زمانی قابل حل است که مهاجران از سرمایه اجتماعی و فرهنگی بالایی برای رفع این ناسازی برخوردار باشند (گرنفل و عبدالهی، ۱۳۸۹).

رویکردهای نظری مطرح‌شده از ابعاد مختلف به پدیده‌ی مهاجرت پرداخته‌اند. این‌که کدام‌یک از نظریات مطرح‌شده در تبیین مهاجرت‌های شهر به روستا پرکاربرد و کدام‌یک کم‌کاربرد است، بایستی گفت که اغلب نظریه‌پردازان بر کاربردی بودن همه‌ی نظریات در تبیین این الگوی مهاجرت اذعان دارند.

پیشینه‌ی پژوهش

مهاجرت شهر به روستا به‌عنوان یک پدیده‌ی جمعیتی، متأثر از عوامل گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تأثیرگذار در بعدها‌ی مختلف جمعیت یک منطقه است. از این‌رو، در مطالعات زیادی عوامل مهاجرت شهر به روستا مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج مطالعه‌ی ادوال^۳ (۲۰۰۵) در مهاجرت افراد از شهر به روستا در ایالت اویو نیجریه نشان داد نامنی شغلی، یافتن کار، بازنشستگی و بالا بودن هزینه‌های زندگی از مهم‌ترین عوامل بر این پدیده هستند. علاوه بر این، بین مدت اقامت مهاجران در مناطق روستایی و سن آن‌ها رابطه‌ی مثبت و معنی‌داری وجود دارد. در این مطالعه به نقش دولت و تأثیرگذاری آن در تشویق افراد برای

---

1 Social Capital

2 hysteresis

3 Adewale

مهاجرت به مناطق روستایی و نیز توسعه‌ی روستایی تأکید شده است. استوکدال^۱ (۲۰۱۴) به بررسی الگوهای مهاجرت داخلی ایرلند شمالی به‌ویژه مهاجرت شهر به روستا پرداخته است. نتایج مطالعه‌ی او نشان داد که سن در مهاجرت افراد از شهر به روستا مؤثر بوده است. افراد جوان که تشکیل زندگی داده‌اند، تمایل بیشتری برای این‌گونه مهاجرت‌ها داشته‌اند. اوکومو و مونگا^۲ (۲۰۲۱) به بررسی تأثیر مهاجرت از شهر به روستا در تغییر شغل و درآمد در کنیا پرداخته‌اند. این مطالعه نشان داد که احتمال تغییر قابل توجه درآمد در ویژگی‌های مختلف اجتماعی-اقتصادی و پروفایل‌های جمعیتی متفاوت است. این بدان معناست که درآمد انگیزه‌ی لازم برای بازگشت به مناطق روستایی نیست. همچنین، احتمال تغییرات شغلی به‌طور قابل توجهی توسط سطح تحصیلات پایین، جنسیت زن، سن بالا، وسعت و اندازه‌ی زمین روستایی و سطح تخصص پایین مهاجران شغلی تعیین می‌شود.

بهر^۳ و همکاران (۲۰۲۱) به بررسی مهاجرت معکوس ناشی از تأثیر همه‌گیری کووید ۱۹ و بازگشت به روستاهای ایالت اودیشای هند پرداخته‌اند. آن‌ها نشان دادند که توجه به سامان‌دهی اقتصاد روستایی برای پذیرش مهاجران و کاهش آسیب‌های ناشی از بیکاری و کاهش درآمد امری ضروری است. خان و آروکیاراج^۴ (۲۰۲۱) چالش‌های مهاجرت معکوس در هند را در اقتصاد پسا‌کرونا مورد بررسی قرار دادند. آن‌ها نشان دادند که اشتغال به‌عنوان مهم‌ترین عامل مهاجرت است و قرنطینه‌های ناشی از همه‌گیری کووید ۱۹ و بیکاری منجر به این پدیده شده است. تانگ و لو^۵ (۲۰۲۱) به اهمیت توسعه‌ی روستایی، بررسی انواع مهاجرت و الگوهای فضایی آن در چین پرداختند. آن‌ها به نقش توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فضایی در رونق مهاجرت معکوس اشاره و اظهار داشتند شاهد افزایش این نوع از مهاجرت‌ها در آینده در

---

1 Stockdale

2 Okumu and Moenga

3 Behera

4 Khan and Arokkia Raj

5 Tong and Lo

ژجیانگ چین خواهند بود.

در خصوص پدیده‌ی مهاجرت از شهر به روستا در ایران برخی مطالعات موردی انجام شده است که در آن‌ها به تعداد محدود نمونه و سطح جغرافیایی خاص بسنده شده است. بردی آنامرادنژاد و همکاران (۱۳۹۰) وضعیت مهاجرت شهر به روستا را در ۱۲۹ خانوار (۵۴۸ نفر) در شهرستان‌های منتخب استان مازندران (آمل، بابل، بابلسر، نور، جویبار، ساری و سوادکوه) مورد بررسی قرار دادند. مهاجران دو علت اصلی آرامش محیط روستا و بازنشستگی را برای مهاجرت به روستا اعلام کرده‌اند. گرانی اجاره خانه در شهرها، توسعه‌ی امکانات در روستاها، استفاده از وام مسکن روستایی و بیکاری در شهر از دیگر عوامل جذب مهاجران در روستاها بوده است. ربانی و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی علل مهاجرت معکوس و تأثیر آن بر توسعه‌ی اجتماعی-اقتصادی پرداخته و نشان دادند بین تعلق بومی و درآمد و انگیزه‌های مهاجرت رابطه‌ی مثبتی وجود دارد. از طرف دیگر، بین مسافت و انگیزه‌ی مهاجرت معکوس رابطه‌ی منفی وجود دارد. همچنین، آن‌ها نشان دادند که بین متغیرهای سن، تحصیلات، شغل و مسکن با انگیزه‌ی مهاجرت معکوس رابطه‌ی معنی‌داری وجود ندارد.

علی‌بابایی و جمعه‌پور (۱۳۹۵) وضعیت مهاجرت شهر به روستا را در ۹ روستای دهستان حاجیلو واقع در شهرستان کبودرآهنگ مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه‌ی آن‌ها نشان داد که بین مهاجرت معکوس و متغیرهای سطح توسعه در روستاها، شرایط زندگی شهری، میزان درآمد افراد مهاجر و تعلقات قومی و محلی رابطه‌ی مستقیمی وجود دارد. به‌طور کلی، توسعه‌ی ساختارهای عمرانی و سلامتی، جلوگیری از متروکه‌شدن روستاها، رشد ساختمان‌سازی و کاهش فرسودگی بناها، ارتقاء سطح سلامت روان و توسعه‌ی سرمایه‌گذاری و افزایش نرخ مشارکت (یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷)، الگوی معیشت پایدار روستایی (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۰)، توسعه‌ی ارتباطات اجتماعی، افزایش رشد جمعیت مناطق روستایی، توسعه‌ی نیروی کار و اشتغال روستا (مهاجرانی و روستا، ۱۳۹۳)، بازساخت اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، فضایی- کالبدی و سیاست‌گذاری و راهبردی (ابراهیمی، ۱۳۹۵)، تغییر سبک زندگی جامعه‌ی مقصد و

مبدأ (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸)، از پیامدهای مهاجرت شهر به روستا یا مهاجرت معکوس است.

مطالعات محدودی در ارتباط با مهاجرت از شهر به روستا در سطح استان‌های کشور انجام شده است. در این زمینه می‌توان به مطالعات قاسمی‌اردهایی و نوبخت (۱۳۹۵)، میرفلاح نصیری و همکاران (۱۳۹۵) و شایان و همکاران (۱۴۰۰) اشاره کرد. قاسمی‌اردهایی و نوبخت (۱۳۹۵) در مطالعه‌ی خود به‌منظور شناخت و تحلیل بهتر تعیین‌کننده‌ها و علل مهاجرت‌ها، ۱۲۱۰۰ مهاجر معکوس را با ۲۳۷۰۰ مهاجر کلان شهری حاصل از نمونه‌ی دو درصد سرشماری ۱۳۹۰ مورد بررسی قرار دادند. براساس نتایج این مطالعه عمده‌ترین تفاوت در علت مهاجرت بین دو گروه مهاجران معکوس و مهاجران کلان شهری، انجام و پایان خدمت وظیفه بوده است. این مقدار برای مهاجران معکوس بسیار بیشتر از مهاجران کلان شهری بوده است. همچنین، مهم‌ترین تبیین‌کننده‌ی احتمال وقوع این قبیل مهاجرت‌ها نوع شغل مهاجران بوده است. میرفلاح نصیری و همکاران (۱۳۹۵) به بررسی مهاجرت‌های معکوس در کشور طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ پرداختند. نتایج آن‌ها نشان داد که در ۱۷ استان کشور مهاجرت معکوس اتفاق افتاده است که در این میان استان‌های مازندران، تهران، گیلان، بوشهر، گلستان، خراسان رضوی و کرمانشاه به‌ترتیب بیشترین مهاجرت معکوس را داشته‌اند. علت مهاجرت در این استان‌ها، به جز دو استان بوشهر و کرمانشاه که مهاجرت شغلی بیشترین علت مهاجرت معکوس در آن‌ها بوده، پیروی از خانوار بوده است. شایان و همکاران (۱۴۰۰) بررسی و تحلیل تطبیقی مهاجرت معکوس از شهر به روستا را در مقیاس استانی با داده‌های سرشماری سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ انجام داده‌اند. در این مطالعه، ضریب همبستگی منفی بین شاخص محرومیت و نسبت مهاجران معکوس به جمعیت روستایی نشان داد که استان‌های دارای مناطق روستایی محروم‌تر از نظر شاخص‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی، مهاجر معکوس کمتری داشته‌اند.

به‌طور کلی می‌توان گفت در رابطه با مهاجرت بازگشتی، تحقیقات انجام شده در دو سطح

منطقه‌ای و ملی قابل طبقه‌بندی است. نتایج تحقیقات منطقه‌ای نشان می‌دهد که عواملی همچون دسترسی به وضعیت رفاهی و بهداشتی در روستاها، جاذبه‌های طبیعی روستا و تأمین محیط آرام، بهبود چشم‌انداز سودآوری کشاورزی در آینده و بهبود ظرفیت اشتغال‌زایی منطقه (یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷)، مشارکت اجتماعی، انگیزه‌های اقتصادی، عامل زیربنایی و عمرانی تسهیلات آموزشی، مشکلات شهری، جاذبه‌های گردشگری، فرار از آسیب‌های فرهنگ، فناوری‌های نوین ارتباطی، دسترسی به منابع، توسعه‌ی زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی و ایجاد درآمد (الفتی و همکاران، ۱۴۰۱) در مهاجرت بازگشتی از شهر به روستا مؤثر بوده است. در سطح ملی با توجه به محدودیت وجود منابع داده‌ای در بررسی علت مهاجرت معکوس، مطالعات تنها بر داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن استوار است. تحلیل علت مهاجرت بازگشتی با تکیه بر نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن نشان می‌دهد که پیروی از خانوار، پایان خدمت وظیفه، جستجوی کار و پایان تحصیل به ترتیب از مهم‌ترین علل مهاجرت بازگشتی از مناطق شهری به روستایی است.

با توجه به پیشینه‌ی پژوهش، برای رفع نیازهای اطلاعاتی در خصوص مهاجرت از شهر به روستا لازم است به سؤال‌های اصلی این حوزه به شرح زیر پاسخ داده شود: آیا امکان برآورد تعداد مهاجران شهر به روستا با استفاده از منابع داده‌ای دیگری به جز سرشماری عمومی نفوس و مسکن وجود دارد؟ آیا می‌توان عوامل مؤثر در مهاجرت از شهرها به روستاها را شناسایی کرد تا برنامه‌ریزی صحیحی در سطح کلان برای کنترل تأثیر این عوامل در جامعه انجام گیرد؟ آیا می‌توان ویژگی‌های اجتماعی- اقتصادی افرادی که مهاجرت از شهرها به روستاها انجام داده‌اند را شناسایی کرد؟

روش تحقیق و داده‌ها

روش تحقیق تحلیل ثانویه داده‌های حاصل از طرح آمارگیری نیروی کار است. طبق تعریف طرح آمارگیری نیروی کار^۱ (LFS)، در هر شهر یا آبادی، آن دسته از اعضای خانوارها که مدت اقامت (مستمر و مختوم به زمان آمارگیری) آن‌ها در آن شهر یا آبادی، کم‌تر از ۱۲ ماه بوده باشد، مهاجر شناخته می‌شوند. برای بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت شهر به روستا نیز از مدل رگرسیون لجستیک استفاده شده است. در این مدل، مهاجرت فرد از شهر به روستا به‌عنوان وقوع رویداد پیروزی و وضعیت مهاجرت فرد به‌عنوان متغیر پاسخ در نظر گرفته می‌شود. متغیرهای مستقل که اطلاعات آن‌ها از آمارگیری نیروی کار در دسترس است شامل سن، جنس، وضع سواد، وضع فعالیت و وضع زناشویی است. LFS از مهم‌ترین طرح‌های آماری مرکز آمار ایران است که براساس نیاز برنامه‌ریزان با هدف محاسبه‌ی شاخص‌های فصلی و سالانه‌ی نیروی کار از جمله نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ بیکاری و تغییرات آن‌ها طراحی شده است. این طرح منطبق بر آخرین توصیه‌های سازمان بین‌المللی کار^۲ (ILO) است. جامعه‌ی هدف در آمارگیری نیروی کار، اعضای خانوارهای معمولی ساکن یا گروهی است و اعضای خانوارهای معمولی غیر ساکن و خانوارهای مؤسسه‌ای در این آمارگیری پوشش داده نمی‌شوند. روش نمونه‌گیری آمارگیری نیروی کار، نمونه‌گیری خوشه‌ای دو مرحله‌ای طبقه‌بندی شده است. در این آمارگیری، علاوه بر برآورد سطوح، برآورد تغییرات نیز مورد نظر است، از این رو، از روش نمونه‌گیری چرخشی با الگوی ۲-۲-۲ استفاده می‌شود. اندازه نمونه سالانه در مناطق روستایی در حدود ۹۴ هزار خانوار است. اطلاعات مربوط به خانوار از طریق مصاحبه‌ی حضوری مأمور آمارگیر با مطلع‌ترین فرد خانوار و تکمیل پرسش‌نامه گردآوری می‌شود. اطلاعات هر یک از اعضای خانوار نیز از طریق مصاحبه‌ی حضوری مأمور آمارگیر با هر یک از اعضای ۱۰ ساله و بیشتر خانوار گردآوری می‌شود. تا سال ۱۳۹۸ در این آمارگیری،

1 Labour Force Survey

2 International Labour Organization

شناسایی وضع فعالیت افراد ۱۰ ساله و بالاتر مورد توجه بوده است، اما بعد از آن شاخص‌های اصلی بازار کار برای افراد ۱۵ ساله و بالاتر ارائه شده است. افراد اغلب با هدف رفع نیازهای موجود و برخورداری از شرایط مناسب‌تر برای زندگی و با دلایل مختلف معیشتی، اقتصادی، فرهنگی، یافتن آینده‌ی بهتر و یا در قالب اشتغال در مناطق دیگر اقدام به مهاجرت می‌کنند. بنابراین، اشتغال به‌عنوان یکی از اثرگذارترین دلایل در تصمیم‌گیری‌ها برای مهاجرت افراد است. توجه به این موضوع از یک سو و تأکید سازمان بین‌المللی کار بر لزوم شناسایی مهاجرت نیروی کار از سوی دیگر، باعث شده است که در آمارگیری نیروی کار این موضوع مورد توجه قرار گیرد و بخشی از پرسش‌نامه به پرسش در خصوص مهاجرت و علل آن اختصاص یابد. در این مقاله، برآورد تعداد مهاجران شهر به روستا و علت‌های آن به‌صورت سالانه طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ در سطح ملی براساس دادگان آمارگیری نیروی کار که دلایلی مشابه دلایل مهاجرت سرشماری ۱۳۹۰ در آن موجود است، ارائه می‌شود. در ادامه، مزیت‌ها و محدودیت‌های استفاده از این منبع داده‌ای در مقایسه با سرشماری برای برآورد مهاجران شهر به روستا و دلایل آن مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

مزیت‌ها و محدودیت‌های استفاده از دادگان آمارگیری نیروی کار برای برآورد مهاجران شهر به روستا

از آنجایی که سرشماری عمومی نفوس و مسکن که تنها منبع اطلاعاتی در خصوص جریان‌های مهاجرتی است، با تواتر زمانی پنج یا ده ساله اجرا شده است، امکان رصد مستمر پدیده‌ی مهاجرت را فراهم نمی‌کند. از سوی دیگر، با توجه به نبود چارچوب اطلاعاتی به‌روز از مهاجران، امکان اجرای آمارگیری از جامعه‌ی مهاجران شهر به روستا به شیوه‌های متداول وجود ندارد. همچنین کم بودن تعداد مهاجران شهر به روستا و پویا بودن صفت مهاجر بودن در طول زمان، امکان استفاده از چارچوب‌های آمارگیری خانواری که پس از هر سرشماری عمومی نفوس و مسکن تهیه می‌شوند نیز وجود ندارد، چرا که برای دستیابی به تعداد نمونه‌ی کافی از مهاجران، لازم است تعداد نمونه‌ی بسیار زیادی انتخاب شود. اجرای یک آمارگیری با اندازه‌ی

بسیار بزرگ علاوه بر این که منجر به افزایش خطاهای غیرنمونه‌گیری می‌شود، نیازمند صرف زمان و هزینه‌ی بسیار زیادی است که از لحاظ اجرایی به‌ویژه در بازه‌های زمانی کوتاه‌مدت مقرون به صرفه نیست. از این رو، بررسی منبع‌های داده‌ای دیگر برای رصد جریان مهاجرت شهر به روستا در فواصل زمانی کوتاه‌تر حائز اهمیت است.

همان‌طور که در بخش قبل نیز اشاره شد، تنها منبع دیگری غیر از سرشماری که اطلاعاتی در خصوص مهاجرت فراهم می‌کند، طرح آمارگیری نیروی کار است که به‌صورت سالانه توسط مرکز آمار ایران با هدف ارائه‌ی شاخص‌های بازار کار در سطح کل کشور و مناطق شهری/روستایی استان‌ها اجرا می‌شود. با توجه به اهمیت اطلاع از مهاجرت نیروی کار، در این آمارگیری درباره‌ی تغییر محل اقامت افراد و همچنین علت‌های آن سؤال می‌شود. همان‌طور که پیش از این نیز اشاره شد، در آمارگیری نیروی کار، در هر شهر یا آبادی، آن دسته از اعضای خانوارها که مدت اقامت (مستمر و مختوم به زمان آمارگیری) آن‌ها در آن شهر یا آبادی، کم‌تر از ۱۲ ماه بوده باشد، مهاجر شناخته می‌شوند. از آنجایی که آمارگیری نیروی کار به‌صورت متمرکز در یک بازه‌ی زمانی از سال انجام نمی‌شود، مدت زمان اقامت افراد نسبت به یک نقطه‌ی زمانی مشخص و یکسان برای همه سنجیده نمی‌شود. علت‌های مهاجرت مندرج در پرسش‌نامه‌ی آمارگیری نیروی کار مشابه موارد ذکر شده در سرشماری ۱۳۹۰ است و شامل جستجوی کار، جستجوی کار بهتر، انتقال شغلی، تحصیل، پایان تحصیل، انجام خدمت وظیفه، پایان خدمت وظیفه، پیروی از خانوار و سایر است. همان‌طور که پیش از این اشاره شد، علت‌های مهاجرت در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ از پرسش‌نامه حذف شده است و اطلاعاتی در این زمینه در سرشماری ۱۳۹۵ موجود نیست. وضع سواد و دوره یا مدرک تحصیلی برای افراد شش ساله و بالاتر و همچنین وضع زناشویی برای افراد ده ساله و بالاتر در پرسش‌نامه‌ی خانوار آمارگیری نیروی کار تعیین می‌شود. علاوه بر آن وضع فعالیت افراد که شامل سه رده‌ی شاغل، بیکار و غیرفعال است نیز براساس پرسش‌نامه‌ی فردی برای افراد ده ساله و بالاتر تعیین می‌شود. تفاوت عمده‌ی دیگر بین این دو منبع اطلاعاتی، به تفاوت ماهیت آمارگیری نمونه‌ای و

سرشماری برمی‌گردد. در سرشماری‌ها به تمام واحدهای جامعه مراجعه می‌شود و سنجش صفت مورد نظر بر تک‌تک آن‌ها صورت می‌گیرد. به این ترتیب در بهترین حالت از تمام واحدهای جامعه داده گردآوری می‌شود. در روش‌های نمونه‌گیری به روشی معین تنها بخشی از جامعه مورد بررسی قرار گرفته و سپس با توجه به اطلاعات حاصل از آن، درباره‌ی کل جامعه استنباط می‌شود. از آنجایی‌که هدف اصلی آمارگیری نیروی‌کار بررسی جریان‌ها و علت‌های مهاجرت نیست و با توجه به کم بودن شیوع مهاجرت شهر به روستا در جامعه، تعداد اندکی نمونه در هر استان دارای این ویژگی است که تعداد آن‌ها برای ارائه‌ی برآورد در سطح استان کفایت نمی‌کند. بنابراین اطلاعاتی که در خصوص مهاجرت از آمارگیری نیروی‌کار به‌دست می‌آیند، به اندازه‌ی اطلاعات حاصل از سرشماری جامعیت ندارند. با این وجود تعداد نمونه در سطح کل کشور برای بررسی مهاجرت شهر به روستا، علت‌های آن و ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی جمعیت مهاجر کافی است و اطلاعات مناسبی را در اختیار برنامه‌ریزان قرار می‌دهد.

یافته‌های پژوهش

۱). برآورد تعداد مهاجران شهر به روستا با استفاده از دادگان طرح آمارگیری نیروی‌کار در

سطح کشور

در این بخش برآورد تعداد مهاجران شهر به روستا با استفاده از دادگان طرح آمارگیری نیروی‌کار در سطح ملی برای سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ به تفکیک علت‌ها، جنسیت، وضع فعالیت، گروه سنی و رده‌ی تحصیلی ارائه شده است. از سال ۱۳۹۷ تاکنون، چارچوب نمونه‌گیری مرحله‌ی اول در این آمارگیری، چهارمین نمونه پایه آمارگیری‌های خانواری است که براساس اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ ساخته شده است. چارچوب نمونه‌گیری مرحله‌ی اول در این آمارگیری برای سال ۱۳۹۶، سومین نمونه پایه بوده است که براساس اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ ساخته شده است. شایان ذکر است در این بخش، از تعریف مهاجر در طرح آمارگیری نیروی‌کار که در بخش قبلی ارائه شد، استفاده شده است.

جدول ۱. تعداد و درصد مهاجران وارد شده از شهر به مناطق روستایی بر حسب علت مهاجرت

طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰

سال	تعداد کل مهاجران	جمع مهاجران شهر به روستا	درصد مهاجران شهر به روستا	جستجوی کار	جستجوی کار بهتر	انتقال شفلی	تحصیل	پایان تحصیل	انجام خدمت وظیفه	پایان خدمت وظیفه	نیروی از خانوار	سایر	اظهار نشده
۱۳۹۶	۶۶۶۸۸۴	۹۱۶۴۲	۱۳/۷	۸/۴	۵/۷	۱/۹	۲/۵	۵/۸	۳/۲	۲۱/۲	۳۲/۸	۱۷/۹	۰/۸
۱۳۹۷	۶۸۱۶۵۴	۹۰۵۴۹	۱۳/۳	۹/۲	۶/۲	۲/۳	۱	۲/۸	۲/۹	۱۷/۸	۴۱/۸	۱۵/۵	۰/۷
۱۳۹۸	۶۱۲۳۱۲	۹۱۱۳۷	۱۵	۵/۹	۱۰/۳	۲/۲	۱/۳	۲/۹	۱/۵	۲۲/۳	۳۴/۶	۱۸/۵	۰/۵
۱۳۹۹	۳۶۳۳۹۸	۵۹۷۲۲	۱۶/۴	۳/۸	۳/۹	۱/۹	۳	۳	۲	۲۳/۹	۲۸/۶	۲۹/۷	۰/۲
۱۴۰۰	۲۶۹۲۸۵	۴۱۹۶۹	۱۵/۶	۴/۵	۶/۱	۲/۳	۱/۳	۰/۶	۳	۲۲/۸	۳۷/۶	۲۱/۵	۰/۵
کل	۲۵۹۳۵۳۳	۳۷۵۶۲۹	۱۴/۵	۶/۸	۶/۷	۲/۱	۱/۸	۳/۳	۲/۵	۲۱/۲	۳۵/۲	۱۹/۷	۰/۶

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول (۱) تعداد و درصد مهاجران وارد شده از شهر به روستا را بر حسب علت مهاجرت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ نشان می‌دهد. با توجه به نتیجه‌های جدول (۱)، تعداد مهاجران شهر به روستا از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ با روند ملایمی افزایش یافته اما از سال ۱۳۹۸ به بعد کاهش چشم‌گیری داشته است به طوری که در سال ۱۴۰۰ به کمترین میزان خود رسیده است. یکی از دلایل عمده‌ی این کاهش می‌تواند شیوع همه‌گیری کووید ۱۹ و اعمال قرنطینه می‌باشد. به طور کلی، درصد مهاجران شهر به روستا در طول دوره‌ی مورد بررسی تا سال ۱۳۹۹ روند افزایشی داشته و پس از آن در سال ۱۴۰۰ کاهش یافته است. شایان ذکر است که اعداد ستون درصد مهاجران شهر به روستا در جدول (۱) از تقسیم تعداد مهاجران شهر به روستا به تعداد کل مهاجران در هر سال محاسبه شده است. نتیجه‌ها نشان می‌دهند که در طول دوره‌ی پنج ساله

۱ با توجه به این‌که در برآورد تعداد مهاجران از وزن‌های فردی طرح آمارگیری نیروی کار استفاده شده است، لذا عدم هم‌خوانی جمع اعداد تفکیک‌شده و جمع کل در تمام جدول‌ها ناشی از خطای رند کردن است.

۱۴/۵ درصد مهاجرت‌ها از شهر به مقصد روستا بوده است. به‌طور کلی عمده‌ترین علت‌های مهاجرت شهر به روستا در اکثر سال‌ها، پیروی از خانوار و پایان خدمت وظیفه بوده است. همچنین، در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹ انتقال شغلی (۱/۹۰ درصد) و در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ تحصیل (به‌ترتیب ۰/۹۶ درصد و ۱/۲۵ درصد) کم‌ترین میزان علت مهاجرت شهر به روستا را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین میزان علت مهاجرت در سال ۱۴۰۰ نیز پایان تحصیل با مقدار ۰/۶ درصد بوده است.

جدول ۲. تعداد و درصد مهاجران واردشده از شهر به مناطق روستایی به تفکیک جنسیت و

علت مهاجرت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰

سال	جنسیت	جستجوی کار، کار بهتر و انتقال شغلی	درصد	پایان تحصیل	درصد	انجام خدمت و طبقه و پایان آن	درصد	پیروی از خانوار	درصد	سایر و اظهار نشده	درصد	جمع
۱۳۹۶	مرد	۱۳۴۸۵	۲۲/۱	۳۸۸۷	۶/۴	۲۲۳۵۰	۳۶/۶	۹۰۲۲	۱۴/۸	۱۲۲۸۵	۲۰/۱	۶۱۰۲۹
	زن	۱۱۳۹	۳/۷	۳۶۷۴	۱۲	-	-	۲۰۹۵۹	۶۷/۵	۴۸۴۱	۱۵/۸	۳۰۶۱۳
۱۳۹۷	مرد	۱۴۲۵۸	۲۴/۹	۱۷۱۶	۳	۱۸۷۲۲	۳۲/۷	۱۰۷۲۹	۱۸/۷	۱۱۸۹۶	۲۰/۸	۵۷۳۲۰
	زن	۱۸۲۱	۵/۵	۱۶۵۸	۵	-	-	۲۶۹۹۸	۸۱/۳	۲۷۵۱	۸/۳	۳۳۲۲۹
۱۳۹۸	مرد	۱۵۰۱۶	۲۵/۲	۲۵۶۱	۴/۳	۲۱۸۱۲	۳۶/۷	۶۶۷۴	۱۱/۲	۱۳۴۳۰	۲۲/۶	۵۹۴۹۲
	زن	۱۸۸۳	۵/۸	۱۲۵۳	۳/۹	-	-	۲۵۱۰۲	۷۷/۹	۴۰۰۷	۱۲/۴	۳۲۲۴۵
۱۳۹۹	مرد	۵۱۸۱	۱۳/۱	۱۸۶۲	۴/۷	۱۵۴۵۹	۳۹	۵۵۵۳	۱۴	۱۱۵۸۶	۲۹/۲	۱۹۶۶۱
	زن	۵۳۷	۲/۷	۱۷۳۶	۸/۶	-	-	۱۱۵۳۷	۵۷/۴	۶۲۸۰	۳۱/۳	۲۰۰۹۱
۱۴۰۰	مرد	۵۳۶۵	۱۹/۱	۷۱۴	۲/۵	۱۰۷۹۹	۳۸/۴	۴۶۰۰	۱۶/۴	۶۶۲۷	۲۳/۶	۲۸۱۰۵
	زن	۵۷	۰/۴	۵۲	۰/۴	-	-	۱۱۱۹۱	۸۰/۷	۲۵۶۴	۱۸/۵	۱۳۷۶۴
کل	مرد	۵۳۳۰۵	۲۱/۷	۱۰۷۴۰	۴/۴	۸۹۱۴۲	۳۶/۳	۳۶۵۷۸	۱۴/۹	۵۵۷۲۴	۲۲/۷	۲۴۵۵۸۷
	زن	۵۴۳۷	۴/۲	۸۳۷۳	۶/۴	-	-	۹۵۷۸۷	۷۳/۷	۲۰۴۴۳	۱۵/۷	۱۳۰۰۴۲

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول (۲)، بیشترین و کم‌ترین میزان مهاجرت‌های شهر به روستا در بین مردان در تمام طول دوره‌ی مورد بررسی به‌ترتیب به‌دلیل انجام خدمت وظیفه و پایان آن و تحصیل و پایان آن بوده است. بیشترین تعداد مهاجران شهر به روستا در بین زنان در تمام طول دوره‌ی مورد بررسی به‌دلیل پیروی از خانوار بوده است. کم‌ترین میزان مهاجرت‌های شهر به روستا در بین زنان در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹ به‌دلیل جستجوی کار، کار بهتر و انتقال شغلی و در سال‌های ۱۳۹۷، ۱۳۹۸ و ۱۴۰۰ به‌دلیل تحصیل و پایان تحصیل بوده است. در مجموع دوره‌ی پنج ساله، می‌توان اظهار داشت که تعداد کل مهاجرت‌های شهر به روستا برای مردان بیشتر از زنان بوده است. شایان ذکر است در جدول (۲) به‌منظور اطمینان از اندازه‌ی نمونه‌ی بهینه برای برآورد علت‌های مهاجرت، برخی دلایل مشابه با یکدیگر ادغام و ارائه شده‌اند.

با توجه به نتیجه‌های جدول (۳)، به‌طور عمده دو علت انجام خدمت وظیفه و پایان آن و جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی به‌عنوان دو عامل اصلی مهاجرت شهر به روستا در شاغلین طی دوره‌ی پنج ساله بوده است. اما علت مهاجرت شهر به روستا برای افراد غیرفعال متفاوت از شاغلین است به‌طوری‌که عمده‌ترین علت مهاجرت این قشر از جامعه در تمام طول دوره‌ی مورد بررسی، پیروی از خانوار بوده است. در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹ جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی کمترین میزان علت مهاجرت شهر به روستا در بین افراد غیرفعال را به خود اختصاص داده است (به‌ترتیب ۴/۵ درصد و ۱/۲ درصد) اما در سال ۱۳۹۷ این مقدار مربوط به انجام خدمت وظیفه و پایان آن با ۵/۹ درصد و در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۴۰۰ مربوط به تحصیل و پایان آن به‌ترتیب با ۵/۴ درصد و ۰/۸ درصد بوده است. افراد بیکار نیز در طول دوره‌ی پنج ساله بیشتر به‌دلیل انجام خدمت وظیفه و پایان آن (۵۳/۱ درصد) از شهر به مناطق روستایی مهاجرت کرده‌اند. در مجموع دوره‌ی پنج ساله می‌توان اظهار داشت، تعداد مهاجران شاغل از شهر به روستا بیشتر از سایر افراد بوده است.

جریان مهاجرت به شهر به روستا در ایران طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰: ... ۳۹۱

جدول ۳. تعداد و درصد مهاجران وارد شده از شهر به مناطق روستایی به تفکیک وضع فعالیت و

علت مهاجرت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰

سال	وضع فعالیت	جستجوی کار، کار بهتر و انتقال شغلی	درصد	تحصیل و پایان تحصیل	درصد	انجام خدمت و طبقه و پایان آن	درصد	پیروی از خانوار	درصد	سایر و اظهار نشده	درصد	جمع
۱۳۹۶	شاغل	۱۱۰۶۱	۳۳/۳	۱۴۷۱	۴/۴	۱۱۶۳۱	۳۵	۲۵۷۶	۷/۸	۶۴۶۴	۱۹/۵	۳۳۲۰۸
	بیکار	۲۰۳۵	۱۲/۲	۱۹۰۶	۵/۵	۸۸۶۹	۲۵/۲	۸۱۱	۴/۹	۳۰۴۹	۸/۳	۱۶۶۵۰
	غیرفعال	۱۲۸۸	۴/۵	۴۰۳۷	۱۳/۹	۱۸۱۶۵	۶/۴	۱۴۹۳۷	۵۱/۶	۶۸۳۰	۲۳/۶	۲۸۹۵۷
۱۳۹۷	شاغل	۱۱۲۳۸	۳۳/۸	۱۱۲۵	۳/۴	۹۵۷۹	۲۸/۸	۳۴۳۱	۱۰/۳	۷۸۵۴	۲۳/۶	۳۳۲۲۷
	بیکار	۱۹۷۹	۱۴/۶	۶۳۰	۴/۶	۷۴۷۰	۲۵/۱	۹۳۶	۶/۹	۲۵۵۰	۷/۸	۱۳۵۶۵
	غیرفعال	۲۲۰۰	۷/۸	۱۴۴۳	۵/۱	۱۶۷۴	۵/۹	۱۹۳۰۵	۶/۲	۳۶۷۳	۱۳	۲۸۲۹۵
۱۳۹۸	شاغل	۱۲۱۹۰	۳۴/۶	۹۷۳	۲/۸	۱۲۰۲۱	۳۴/۲	۳۱۷۴	۹	۶۸۳۰	۱۹/۴	۳۵۱۸۹
	بیکار	۱۶۰۴	۱۰/۷	۱۲۰۵	۸	۷۴۰۱	۴۹/۲	۷۳۱	۴/۹	۴۰۹۰	۲۷/۲	۱۵۰۳۱
	غیرفعال	۳۱۰۵	۱۰/۳	۱۶۳۴	۵/۴	۲۳۹۰	۷/۹	۱۶۸۱۹	۵۵/۶	۶۳۰۴	۲۰/۸	۳۰۲۵۳
۱۳۹۹	شاغل	۴۷۳۲	۲۴/۲	۳۷۹	۱/۹	۱۸۳۹۱	۴۲/۹	۹۸۴	۵	۵۰۶۵	۲۵/۹	۱۹۵۵۲
	بیکار	۷۱۱	۷/۶	۴۶۰	۴/۹	۵۱۰۴	۵۴/۳	۱۳۸	۱/۵	۲۹۸۲	۳۱/۷	۹۳۹۵
	غیرفعال	۲۷۵	۱/۲	۲۷۶۰	۱۱/۸	۱۹۶۴	۸/۴	۹۷۵۶	۴۱/۵	۸۷۳۱	۳۷/۲	۲۳۴۸۶
۱۴۰۰	شاغل	۴۲۳۸	۲۹/۶	۳۸۳	۲/۷	۵۰۴۰	۳۵/۲	۹۹۰	۶/۹	۳۶۵۱	۲۵/۵	۱۴۳۰۲
	بیکار	۹۵۳	۱۴/۵	۲۵۳	۳/۹	۳۶۵۷	۵۵/۶	۲۵۰	۳/۸	۱۴۶۳	۲۲/۳	۶۵۷۶
	غیرفعال	۲۳۲	۱/۵	۱۳۰	۰/۸	۲۱۰۲	۱۳/۵	۹۲۲۱	۵۹/۱	۳۹۲۲	۲۵/۱	۱۵۶۰۷
	شاغل	۴۳۴۵۹	۳۲/۱	۴۳۳۱	۳/۲	۴۶۶۶۷	۳۴/۵	۱۱۱۵۵	۸/۲	۲۹۸۶۴	۲۲	۱۳۵۴۷۸
کل	بیکار	۷۲۸۲	۱۱/۹	۴۴۵۴	۷/۳	۳۲۴۸۱	۵۳/۱	۲۸۶۶	۴/۷	۱۴۱۳۴	۲۳/۱	۶۱۲۱۷
	غیرفعال	۷۱۰۰	۵/۶	۱۰۰۰۴	۷/۹	۹۹۹۵	۷/۹	۷۰۰۳۸	۵۵/۳	۲۹۴۶۰	۲۳/۳	۱۲۶۵۹۸

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول (۴)، به‌طور کلی می‌توان اظهار داشت که به استثنای سال ۱۳۹۹، گروه سنی ۲۵-۶۵ ساله در تمام سال‌ها بیشترین تعداد و درصد مهاجرت شهر به روستا را داشته‌اند.

در طول دوره‌ی پنج ساله نیز همان‌طور که مشاهده می‌شود، گروه سنی ۶۵-۲۵ ساله با ۴۳/۴ درصد و به دنبال آن گروه سنی ۲۴-۱۵ ساله با ۳۷/۲ درصد بیشترین میزان درصد مهاجرت شهر به روستا را داشته‌اند. افراد ۶۵ ساله و بیشتر نیز با ۱ درصد، کمترین درصد مهاجرت را در طول دوره‌ی پنج ساله داشته‌اند.

جدول ۴. تعداد و درصد مهاجران وارد شده از شهر به مناطق روستایی به تفکیک گروه سنی طی

سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰

سال	زیر ۱۰ سال (تعداد)	۱۰ سال (درصد)	۱۰-۱۴ ساله (تعداد)	۱۴-۱۵ ساله (درصد)	۱۵-۲۴ ساله (تعداد)	۲۴-۳۵ ساله (درصد)	۳۵-۴۵ ساله (تعداد)	۴۵-۶۵ ساله (درصد)	۶۵ ساله و بیشتر (درصد)
۱۳۹۶	۱۲۸۲۸	۱۴	۴۲۵۸	۴/۷	۳۴۶۹۰	۳۷/۹	۳۹۱۵۱	۴۲/۷	۰/۸
۱۳۹۷	۱۵۴۶۲	۱۷/۱	۳۴۴۶	۳/۸	۳۲۲۸۹	۳۵/۷	۳۸۵۵۰	۴۲/۶	۰/۹
۱۳۹۸	۱۱۲۶۵	۱۲/۳	۳۸۳۴	۴/۲	۳۲۹۱۰	۳۵/۹	۴۲۴۳۸	۴۶/۳	۱/۴
۱۳۹۹	۷۲۹۸	۱۲/۲	۳۰۳۴	۵/۱	۲۵۶۶۵	۴۳	۲۳۲۳۳	۳۸/۹	۰/۸
۱۴۰۰	۵۴۸۳	۱۳/۱	۲۴۷۸	۵/۹	۱۳۹۹۳	۳۳/۳	۱۹۶۸۵	۴۶/۹	۰/۸
کل	۵۲۳۳۶	۱۳/۹	۱۷۰۵۰	۴/۵	۱۳۹۵۴۷	۳۷/۲	۱۶۳۰۵۷	۴۳/۴	۳۶۳۳

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول (۵) تعداد و درصد مهاجران وارد شده از شهر به مناطق روستایی را به تفکیک دوره یا مدرک تحصیلی طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ نشان می‌دهد. براساس نتیجه‌های جدول (۵)، در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ افراد با سطح تحصیلات راهنمایی و متوسطه‌ی ۲ و در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ افراد با سطح تحصیلات ابتدایی و سوادآموزی بیشترین میزان درصد مهاجرت شهر به روستا را به خود اختصاص داده‌اند. افراد بی‌سواد در طول دوره‌ی مورد بررسی کمترین تعداد مهاجرت شهر به روستا را داشته‌اند. درصد مهاجرت شهر به روستا برای افراد بی‌سواد جامعه با ۳/۲ درصد در سال ۱۴۰۰ به کمترین میزان خود رسیده است. به‌طور کلی در طول

جریان مهاجرت به شهر به روستا در ایران طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰: ... ۳۹۳

دوره‌ی پنج ساله، می‌توان اظهار داشت که افراد بی‌سواد با ۶۷ درصد کمترین و افراد با سطح تحصیلات راهنمایی و متوسطه‌ی ۲ با ۲۶/۵ درصد بیشترین درصد مهاجرت شهر به روستا را داشته‌اند.

جدول ۵. تعداد و درصد مهاجران واردشده از شهر به مناطق روستایی به تفکیک دوره یا مدرک

تحصیلی طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰

سال مدرک تحصیلی	۱۳۹۶ (تعداد)	۱۳۹۶ (درصد)	۱۳۹۷ (تعداد)	۱۳۹۷ (درصد)	۱۳۹۸ (تعداد)	۱۳۹۸ (درصد)	۱۳۹۹ (تعداد)	۱۳۹۹ (درصد)	۱۴۰۰ (تعداد)	۱۴۰۰ (درصد)	کل (تعداد)	کل (درصد)
بی‌سواد	۷۸۱۴	۹/۳	۶۰۹۱	۷/۶	۵۶۹۵	۶/۸	۱۸۶۷	۳/۴	۱۲۴۰	۳/۲	۲۲۷۰۷	۶۷
ابتدایی و سواد آموزی ^۱	۲۰۶۹۸	۲۴/۷	۲۳۱۴۱	۲۹	۲۲۱۳۲	۲۶/۳	۱۲۴۰۷	۲۲/۵	۹۸۵۱	۲۵/۷	۸۸۲۲۹	۲۵/۸
راهنمایی و متوسطه‌ی ۲	۲۲۸۲۹	۲۷/۲	۲۱۶۰۳	۲۷	۲۱۶۸۲	۲۵/۸	۱۳۹۹۸	۲۵/۴	۱۰۳۱۴	۲۶/۹	۹۰۴۲۶	۲۶/۵
دیپلم و پیش‌دانشگاهی	۱۹۱۵۶	۲۲/۸	۱۵۹۸۵	۲۰	۱۹۳۴۹	۲۳	۱۲۸۶۷	۲۳/۴	۹۳۶۵	۲۴/۵	۷۶۷۲۲	۲۴/۵
کاردانی و بالا‌تر	۱۳۴۷۶	۱۶/۱	۱۳۰۷۱	۱۶/۴	۱۵۳۴۶	۱۸/۲	۱۳۹۶۲	۲۵/۳	۷۵۳۹	۱۹/۷	۶۳۳۹۴	۱۸/۶
جمع	۸۳۹۷۳	۱۰۰	۷۹۸۹۱	۱۰۰	۸۴۲۰۴	۱۰۰	۵۵۱۰۱	۱۰۰	۳۸۳۰۹	۱۰۰	۳۴۱۴۷۸	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

۲. بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت شهر به روستا با استفاده از مدل رگرسیون لجستیک همان‌طور که در بخش‌های قبل اشاره شد، سرشماری عمومی نفوس و مسکن کامل‌ترین منبع اطلاعات در خصوص جریان‌های مهاجرت داخلی است. اما از آنجا که سرشماری با فواصل زمانی پنج یا ده ساله اجرا می‌شود، امکان رصد مستمر جریان‌های مهاجرت را فراهم نمی‌کند.

۱ برای سال ۱۳۹۶ دوره‌ی تحصیلی غیررسمی نیز در این رده قرار دارد.

آمارگیری نیروی کار مرکز آمار ایران که به صورت سالانه اجرا می‌شود، علی‌رغم تفاوت‌هایی که با سرشماری دارد می‌تواند تصویر کلی از مهاجرت را به صورت سالانه فراهم نماید. یکی از مهم‌ترین جریان‌های مهاجرت که براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ روند افزایشی به خود گرفته، مهاجرت از شهر به روستا است که در بخش قبل به صورت توصیفی مورد بررسی قرار گرفت. در ادامه تأثیر عوامل مختلف بر مهاجرت شهر به روستا با استفاده از مدل رگرسیون لوجستیک و براساس دادگان در دسترس مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این مدل مهاجرت فرد از شهر به روستا به عنوان وقوع رویداد پیروزی لحاظ می‌شود و وضعیت مهاجرت فرد به عنوان متغیر پاسخ دو دویی در نظر گرفته می‌شود. به این ترتیب وضعیت مهاجرت افرادی که از شهر به روستا مهاجرت کرده‌اند با کد یک و سایر افراد با کد صفر برای مدل‌بندی در نظر گرفته شده است. متغیرهای مستقل که اطلاعات آن‌ها از آمارگیری نیروی کار در دسترس است شامل سن، جنس، وضع سواد، وضع فعالیت و وضع زناشویی است.

متغیر جنس دارای دو سطح مرد و زن به ترتیب با کد یک و دو، متغیر سواد دارای دو سطح بی‌سواد و بی‌سواد به ترتیب با کد یک و دو، متغیر وضع فعالیت دارای سه سطح شاغل، بیکار و غیرفعال به ترتیب با کد یک، دو و سه، و متغیر وضع زناشویی دارای چهار سطح دارای همسر، بی‌همسر بر اثر فوت همسر، بی‌همسر بر اثر طلاق و هرگز ازدواج نکرده به ترتیب با کد یک، دو، سه و چهار است. به دلیل این که وضع زناشویی برای افراد ده‌ساله و بالاتر تعیین می‌شود و این اطلاع برای افراد در سنین پایین‌تر وجود ندارد، برازش مدل برای افراد ده‌ساله و بالاتر انجام می‌شود. داده‌های مورد استفاده مربوط به آمارگیری نیروی کار از سال ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ است که در ابتدا داده‌های تجمیع‌شده‌ی تمام سال‌های مذکور تحلیل می‌شود و در ادامه به منظور کنترل اثر سال بر نتایج مدل، برازش مدل به تفکیک سال انجام می‌شود. تحلیل داده‌ها به روش پس‌رو با در نظر گرفتن اثرات اصلی و اثرات متقابل و با استفاده از نرم‌افزار R انجام شده است. p -مقدار آماره‌ی کای‌اسکوئر نزدیک به یک به دست آمده که نشان می‌دهد داده‌ها به خوبی با مدل برازش یافته‌اند و دلیلی برای رد مدل وجود ندارد. نتایج برازش مدل لوجستیک بر کل داده‌های

سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ در جدول (۶) آمده است.

جدول ۶. برآزش مدل لوجستیک بر مهاجرت شهر به روستا برای داده‌های سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰

نسبت بخت						پارامتر / سال
۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰	
-۲/۷۸*	-۲/۷۳*	-۲/۷۹*	-۳/۱۶*	-۲/۶۸*	-۲/۸۳*	عرض از مبدا
-۰/۱۲*	-۰/۱۲*	-۰/۰۹*	-۰/۰۸*	-۰/۱۱*	-۰/۱*	سن
-	-	-	-	-	-	جنسیت
-	-	-	-	-	-	مرد
-۱/۰۶	-۰/۹۱	-۰/۹۱	-۱/۲۷*	-۰/۲۵	-۰/۸۷*	زن
-	-	-	-	-	-	وضع سواد
-	-	-	-	-	-	باسواد
-۰/۸۳	-۰/۶۲	۰/۳۳	۰/۷۱*	۰/۲۳	۰/۲۵	بی سواد
-	-	-	-	-	-	وضع زناشویی
-	-	-	-	-	-	دارای همسر
-۰/۹۲	-۰/۷۶	-۰/۸۹	-۰/۷۲	-۰/۱۲	-۱/۹۵*	بی همسر بر اثر فوت همسر
-۱/۲	۰/۹۹	۰/۹۱	۰/۶۰	۰/۰۸	۰/۵۲	بی همسر بر اثر طلاق
-۱/۱۵*	-۰/۵۸	-۰/۵۸*	-۰/۱۱	-۰/۶۹*	-۰/۵۹*	هرگز ازدواج نکرده
-	-	-	-	-	-	وضع فعالیت
-	-	-	-	-	-	شاغل
۱/۱۲*	۰/۴۱	۱/۰۳*	۱/۱۱*	۱/۸۹*	۱/۸۸*	بیکار
-۳/۴۳*	-۳/۳۳*	-۳/۵۸*	-۳/۲۶*	-۳/۰۱*	-۳/۳۲*	غیرفعال
۰/۰۸*	۰/۰۸*	۰/۰۸*	۰/۰۶*	۰/۰۷*	۰/۰۸*	سن * وضع فعالیت (غیرفعال)
۲/۸۳*	۲/۲۲*	۲/۷۸*	۳/۳۴*	۱/۶۱*	۲/۵۵*	جنس (زن) * وضع فعالیت (غیرفعال)
-۱/۴۸*	-۰/۸۷*	-۱/۶۴*	-۱/۷۱*	-۱/۰۹*	-۱/۳۴*	جنس (زن) * وضعیت زناشویی (هرگز ازدواج نکرده)
						* معنی دار در سطح ۹۵ درصد منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در جدول (۶) مشاهده می‌شود به‌طور کلی در سال ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰، با افزایش سن، بخت مهاجرت شهر به روستا که از این پس به اختصار مهاجرت نامیده می‌شود، کاهش می‌یابد. همچنین بخت مهاجرت زنان در مقایسه با مردان کمتر است. بخت مهاجرت افراد بی همسر بر اثر فوت همسر یا طلاق تفاوت معنی داری با افراد دارای همسر ندارد، اما بخت

مهاجرت افراد هرگز ازدواج‌نکرده از افراد دارای همسر کمتر است. بررسی اثر وضع فعالیت بر بخت مهاجرت نشان می‌دهد که بخت مهاجرت افراد بیکار در مقایسه با افراد شاغل بیشتر و بخت مهاجرت افراد غیر فعال در مقایسه با افراد شاغل کمتر است. اما اثر متقابل سن و وضع فعالیت نشان می‌دهد که با افزایش سن، بخت مهاجرت افراد غیر فعال در مقایسه با افراد شاغل بیشتر است. این موضوع می‌تواند نشان‌دهنده‌ی بازگشت سالمندان از شهر به روستا باشد. در میان زنان، بخت مهاجرت زنان غیر فعال بیشتر از زنان شاغل است که این موضوع می‌تواند به دلیل مهاجرت زنان خانه‌دار یا فرزندان دختر به تبعیت از خانوار باشد. اما با افزایش سن، بخت مهاجرت این گروه از افراد کاهش می‌یابد. با توجه به نتایج جدول (۶)، هر چند اثر وضع سواد بر مهاجرت معنی‌دار نیست، اما بررسی جداگانه دانش‌آموختگان ده‌ساله و بالاتر با مدارک تحصیلی ابتدایی و سوادآموزی، راهنمایی و متوسطه ۲، دیپلم و پیش‌دانشگاهی، و کاردانی و بالاتر حاکی از آن است که با افزایش سطح تحصیلات بخت مهاجرت کاهش می‌یابد. به منظور کنترل اثر سال بر مهاجرت از شهرها به روستاها، مدل رگرسیون لجستیک به تفکیک سال به داده‌ها برازش شد که نتایج در جدول (۶) آمده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود تفاوت اساسی در بین عوامل مؤثر بر بخت مهاجرت افراد در سال‌های مختلف وجود ندارد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

علت‌های مهاجرت در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ که اصلی‌ترین منبع اطلاعاتی و داده‌ای در مورد مهاجرت در کشور است، گردآوری نشده است. یکی دیگر از منابع داده‌ای برای برآورد تعداد مهاجرت‌های شهر به روستا، طرح آمارگیری نیروی کار است که در آن علاوه بر پرسش در خصوص تغییر محل اقامت از مناطق شهری به روستایی، علت مهاجرت نیز از اعضای خانوارهای نمونه‌ی مهاجر سؤال می‌شود. از آنجایی که هدف این آمارگیری متمرکز بر وضع فعالیت افراد است، عوامل مؤثر بر مهاجرت نیز براساس این هدف در نظر گرفته شده و شامل موارد جستجوی کار، جستجوی کار بهتر، انتقال شغلی، تحصیل، پایان تحصیل، انجام خدمت وظیفه، پایان خدمت وظیفه، پیروی از خانوار و سایر است. بنابراین با استفاده از دادگان

این آمارگیری براساس فهرست ذکرشده، علل مهاجرت نیز قابل بررسی است. از سوی دیگر، آمارگیری نیروی کار به صورت سالانه اجرا می‌شود در حالی که سرشماری عمومی نفوس و مسکن با فواصل زمانی طولانی‌تری انجام می‌شود. بنابراین آمارگیری نیروی کار اطلاعات به‌روزتری از وضعیت مهاجرت در سطح کل کشور فراهم می‌کند. نکته‌ی قابل توجه دیگر، استفاده از آمارگیری نیروی کار به‌عنوان یک آمارگیری نمونه‌ای برای بررسی میزان و علت مهاجرت است. با توجه به کم بودن میزان مهاجرت شهر به روستا، در به‌کارگیری آمارگیری نیروی کار به‌عنوان یکی از منابع بالقوه‌ی داده‌ای برای برآورد میزان مهاجرت، مطالعات و بررسی‌های کافی برای تعیین چگونگی شیوه‌ی تعمیم نتایج نمونه به کل جامعه صورت پذیرفت. براساس نتایج به‌دست آمده، برآورد تعداد مهاجران شهر به روستا، علت‌های آن و همچنین ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی افراد مهاجر در سطح ملی براساس آمارهای سالانه‌ی آمارگیری نیروی کار ارائه شد.

براساس نتایج به‌دست آمده، تعداد مهاجران شهر به روستا از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ با روند ملایمی افزایش یافته اما از سال ۱۳۹۸ به بعد کاهش چشم‌گیری داشته است. یک دلیل عمده‌ی تغییرات قابل توجه روند تعداد مهاجران شهر به روستا، می‌تواند شیوع همه‌گیری بیماری کووید ۱۹ بعد از سال ۱۳۹۸ باشد. با شیوع بیماری کووید ۱۹ و قرنطینه‌های سراسری تعداد کل مهاجران داخلی کاهش داشته است که به تبع آن تعداد مهاجران شهر به روستا نیز به‌عنوان بخشی از این کل، با کاهش مواجه شده است. بر خلاف روند کاهشی چشم‌گیر تعداد مهاجرت‌های شهر به روستا، روند درصد مهاجران شهر به روستا در طول دوره‌ی مورد بررسی افزایشی بوده است. تعداد کل مهاجران طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ نسبت به تعداد مهاجران شهر به روستا با سرعت بیشتری کاهش یافته است و این موضوع باعث افزایش روند درصد مهاجران شهر به روستا شده است. بنابراین با توجه به کاهش قابل توجه تعداد کل مهاجران، افزایش درصد مهاجران شهر به روستا لزوماً به معنای توسعه‌یافتگی رو به رشد مناطق روستایی نیست. به‌طور کلی عمده‌ترین علت‌های مهاجرت شهر به روستا در اکثر سال‌ها، پیروی از خانوار و پایان خدمت وظیفه بوده است. همچنین، در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹ انتقال شغلی و در

سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ تحصیل کم‌ترین میزان علت مهاجرت شهر به روستا را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین میزان علت مهاجرت در سال ۱۴۰۰ نیز پایان تحصیل بوده است.

بررسی ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی مهاجران شهر به روستا نشان داد که درصد کل مهاجران مرد در طول دوره‌ی مورد بررسی بیشتر از زنان بوده و علت‌های مهاجرت بین این دو گروه نیز متفاوت است. در مجموع دوره‌ی پنج ساله می‌توان اظهار داشت، تعداد مهاجران شاغل از شهر به روستا بیشتر از سایر افراد بوده است. به‌طور عمده دو علت جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی و انجام خدمت وظیفه و پایان آن به‌عنوان دو عامل اصلی مهاجرت شاغلین طی دوره‌ی مورد بررسی بوده است، اما علت مهاجرت شهر به روستا برای افراد غیر فعال متفاوت از شاغلین بوده به‌طوری‌که عمده‌ترین علت مهاجرت این قشر از جامعه در تمام طول دوره‌ی مورد بررسی، پیروی از خانوار بوده است. به نظر می‌رسد علل مطرح شده در مهاجرت شهر به روستا با نظریات جاذبه مهاجرتی مناطق روستایی در فرآیند مهاجرت انطباق داشته باشد. به‌عبارتی، دسترسی به شرایط بهتر شغلی به‌عنوان عوامل جاذبه مهاجرتی توسط فرد مهاجر نقش مهمی را ایفا می‌نماید. در بخش ادبیات نظری اشاره شد، که تصمیمات دولت به‌عنوان عوامل نهادی و سیاسی نقش مهمی می‌تواند در فرآیند مهاجرت ایفا نماید. مهاجرت‌هایی که بنا به دلیل انتقال شغلی نیز می‌تواند در نتیجه تصمیمات نهادی و سازمانی باشد. در طول دوره‌ی مورد بررسی، افراد بیکار نیز بیشتر به‌دلیل انجام خدمت وظیفه و پایان آن از شهر به مناطق روستایی مهاجرت کرده‌اند. براساس نتیجه‌های به‌دست آمده، کمترین میزان مهاجرت شهر به روستا متعلق به گروه سنی ۶۵ ساله و بیشتر بوده است. همچنین بررسی‌ها براساس سطح تحصیلات نشان دادند که به‌طور کلی افراد بی‌سواد کمترین و افراد با سطح تحصیلات راهنمایی و متوسطه‌ی ۲ بیشترین درصد مهاجرت شهر به روستا را در طی دوره‌ی پنج ساله داشته‌اند.

به‌منظور شناسایی اثرات معنی‌دار در مهاجرت از شهر به روستا، تحلیل داده‌ها با استفاده از رگرسیون لجستیک انجام شد. نتایج برازش مدل بر داده‌های سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ نشان داد

که با افزایش سن، بخت مهاجرت شهر به روستا کاهش می‌یابد. همچنین بخت مهاجرت زنان در مقایسه با مردان کمتر است. بخت مهاجرت افراد بی‌همسر بر اثر فوت همسر یا طلاق تفاوت معنی‌داری با افراد دارای همسر ندارد، اما بخت مهاجرت افراد هرگز ازدواج‌نکرده از افراد دارای همسر کمتر است. بررسی اثر وضع فعالیت بر بخت مهاجرت نشان می‌دهد که بخت مهاجرت افراد بیکار در مقایسه با افراد شاغل بیشتر است که می‌تواند تبیین‌کننده‌ی مطالعات قبلی در خصوص اثر بیکاری در شهرها به‌عنوان محرکی برای مهاجرت به روستا باشد. همچنین اثر متقابل سن و وضع فعالیت نشان می‌دهد که با افزایش سن، بخت مهاجرت افراد غیرفعال در مقایسه با افراد شاغل بیشتر است. این موضوع می‌تواند نشان‌دهنده‌ی بازگشت سالمندان از شهر به روستا به دلایلی مانند دسترسی به هوای پاک و محیط آرام باشد. همان‌طور که در تحلیل‌های توصیفی ملاحظه شد، بیشترین علت مهاجرت سالمندان به روستا مربوط به گزینه سایر است و در واقع دلایلی مثل یافتن شغل را شامل نمی‌شود. با توجه به نیازهای متفاوت سالمندان و لزوم تأمین امکانات رفاهی و بهداشتی متفاوت برای آن‌ها ضرورت دارد علت‌های مهاجرت آن‌ها به‌صورت تفصیلی موضوع مطالعات آتی باشد. در میان زنان، بخت مهاجرت زنان غیرفعال بیشتر از زنان شاغل است که این موضوع می‌تواند به دلیل مهاجرت آن‌ها به تبعیت از خانوار باشد. اما با افزایش سن، بخت مهاجرت این گروه از افراد کاهش می‌یابد. علاوه بر موارد مذکور، تحلیل داده‌های مهاجرت به تفکیک سال حاکی از آن است که علت‌های مهاجرت به‌صورت معنی‌داری در سال‌های مختلف تفاوت ندارند و می‌توان گفت از الگوی مشابهی پیروی می‌کنند. نتایج مذکور را می‌توان با تکیه بر نظریات اجتماعی مهاجرت همچون تحولات ساختار سنی و جنسی، نظریات جاذبه و دافعه که بر عوامل جاذبه‌ای همچون شغل بهتر، درآمد بهتر و مسکن بهتر و نظریات اقتصادی همچون تغییرات ساختار اشتغال تبیین نمود.

مهاجرت‌های شهر به روستا و علت‌های آن به شدت از ویژگی‌ها و مشخصه‌های اجتماعی-اقتصادی افراد مهاجر تأثیرپذیر است، لذا توجه به اقشار مختلف جامعه در تدوین سیاست‌های حمایتی و تشویقی و ایجاد بستری مناسب برای رفع نیازهای آن‌ها امری ضروری است. با توجه به اهمیت ارزیابی نتیجه‌ی پیاده‌سازی سیاست‌های توسعه‌یافتگی روستاها برای تخصیص

هدفمند منابع بودجه و تدوین سیاست‌های مورد نظر در کشور، بررسی مستمر مهاجرت‌های شهر به روستا براساس شاخص‌های توسعه‌ی پایدار در روستاهای کشور امری ضروری است تا بتوانیم آمار دقیقی درباره‌ی علت مهاجرت‌های شهر به روستا، بررسی روند پیشرفت بهتر اهداف و برنامه‌های توسعه‌ی مناطق روستایی داشته باشیم. این امر در برنامه‌ریزی‌های کلان و اتخاذ سیاست‌های مرتبط با توسعه‌ی مناطق روستایی ضروری خواهد بود.

تقدیر و تشکر

این پژوهش برگرفته از طرح پژوهشی «مطالعه‌ی امکان‌سنجی برآورد مهاجران از مناطق شهری به مناطق روستایی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰» است که به سفارش معاونت توسعه‌ی روستایی و مناطق محروم کشور در پژوهشکده‌ی آمار ایران انجام شده است و بدینوسیله از حمایت‌های انجام شده سپاسگزاری می‌گردد.

منابع

ابراهیم‌زاده آسمین، حسین؛ اشتری‌مهرجردی، اباذر؛ اسلامی، ایمان. (۱۳۹۸). مهاجرت معکوس روستایی با تغییر سبک زندگی شهری. *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*. ۱۱۲(۱)، ۱۶۹-۱۸۶.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.66972251.1398.12.1.9.7>

ابراهیمی، اسماعیل. (۱۳۹۵). تبیین جایگاه مهاجرت معکوس در بازساخت روستاهای شمال استان اردبیل. *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*. ۸(۴)، ۱۷۳-۱۹۲.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.66972251.1395.8.4.12.2>

ارشاد، فرهنگ. (۱۳۸۰). مبانی نظری فرار مغزها بر حسب شکل‌های مختلف آن در شرایط کنونی. *مجله*

<https://sid.ir/paper/428778/fa>. ۳، ۴۳-۶۰.

بردی آنامرادنژاد، رحیم؛ قدمی، مصطفی و جوکار سرهنگی، عیسی (۱۳۹۰). مهاجرت معکوس پدیده‌ای مثبت در فضای جمعیتی ایران. *مجموعه مقالات یازدهمین کنگره‌ی جغرافیدانان ایران*.

<https://civilica.com/doc/336503>

حاج‌حسینی، حسین. (۱۳۸۵). سیری در نظریه‌های مهاجرت، راهبرد، ۱۴(۳)، ۳۵-۴۶.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.10283102.1385.14.3.1.2>

خدامرادی، حسام. (۱۳۹۶). بررسی جریان‌های مهاجرت داخلی و نرخ خالص مهاجرت طی سال‌های

۱۳۵۵-۹۵. *آمار (دوماهنامه‌ی تحلیلی-پژوهشی)*، ۵(۵)، ۱۲-۱۵.

<http://amar.srtc.ac.ir/article-1-330-fa.html>

ریانی، رسول؛ طاهری، زهرا؛ و روستا، زهرا. (۱۳۹۰). بررسی علل انگیزه‌های مهاجرت معکوس و تأثیر

آن بر توسعه اجتماعی-اقتصادی (مطالعه موردی مهاجران روستانشین شهرهای تنکابن و رامسر).

پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۵، ۸۳-۱۰۸. <http://ensani.ir/fa/article/343906>

رضوانی، محمدرضا؛ مطیعی‌لنگرودی، سید حسن؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ نظری، عبدالحمید؛ و بهمن،

صحنه. (۱۳۹۰). تأثیر بازگشت مهاجران به روستاها در بهبود معیشت ساکنان (مطالعه‌ی موردی:

شهرستان آق‌قلا)، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۳(۴)، ۶۷-۸۴.

https://jhgr.ut.ac.ir/article_24512.html

زنجانی، حبیب‌ا... (۱۳۸۰). مهاجرت. تهران، انتشارات سمت.

شایان، حمید؛ عرفانی، زینب؛ و سجاسی قیداری، حمداله (۱۴۰۰). تحلیل مقایسه‌ای مهاجرت معکوس

(شهری- روستایی) ایران در مقیاس استانی. *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۲(۳)، ۱-۱۸.

<https://doi.org/10.22077/vssd.2021.4791.1044>

شیری، محمد؛ حکیمی‌پور، نادر؛ سرخیل، بهناز؛ خدامرادی، حسام؛ و فرامرزی، ایوب. (۱۳۹۷). *مطالعه‌ی*

ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و سلامت اتباع غیر ایرانی در ایران. تهران، پژوهشکده

آمار.

https://srtc.ac.ir/Portals/0/mohajerat97.10.12%20ssss.pdf?ver=LsvYbKdLeI_6UCeONCBvtg%3d%3d

علی‌بابایی، مجتبی؛ و جمعه‌پور، محمود. (۱۳۹۵). فرآیند و الگوی مهاجرت معکوس روستایی و عوامل

مؤثر بر آن (مطالعه موردی دهستان حاجیلو-شهرستان کبودرآهنگ). *پژوهش و برنامه‌ریزی*

روستایی، ۵(۴)، ۱۰۵-۹۱. <http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.52717>

الفتی، معارف؛ حقیقتیان، منصور و حجازی، سید ناصر. (۱۴۰۱). تبیین عوامل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی مهاجرت معکوس از شهر به روستا (نمونه موردی: شهرستان سرپل ذهاب). *پژوهش‌های*

سیاسی و بین‌المللی، ۱۳ (۵۰)، ۱۶۱-۱۸۲. https://jpir.takestan.iau.ir/article_690383.html

قاسمی، مریم؛ جوان، جعفر؛ و صابری، زهرا. (۱۳۹۳). تحلیلی بر علل شکل‌گیری مهاجرت معکوس در نواحی روستایی شهرستان بینالود. *مطالعات جغرافیایی مناطق خشک*، ۱۶(۵)، ۲۷-۱۵.

https://jargs.hsu.ac.ir/article_161358.html

قاسمی‌اردهایی، علی؛ و حسینی‌راد، علی. (۱۳۸۷). *جریان‌های مهاجرت داخلی و ویژگی‌های مهاجران به تفکیک استان*. تهران، پژوهشکده‌ی آمار.

<https://src.ac.ir/Archives-of-research-projects/ID/1665>

قاسمی‌اردهایی، علی؛ و نوبخت، رضا. (۱۳۹۵). علل و تعیین‌کننده‌های جریان‌های مهاجرت معکوس در ایران. *نامه‌ی انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۱ (۲۲)، ۴۲-۷۱.

<https://dori.net/dor/20.1001.1.1735000.1395.11.22.2.2>

کلهری‌ندرآبادی، لیدا؛ ترابی‌کهلان، پریا؛ و شیرینی، محمد. (۱۴۰۱). *مطالعه امکان‌سنجی برآورد تعداد مهاجران از مناطق شهری به مناطق روستایی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰*، پژوهشکده‌ی آمار.

<https://src.ac.ir/Portals/0/Downloads/mohajerat15.pdf?ver=98BHTa4lpMgyRknrwQLzcQ%3d%3d>

گرنفل، مایکل، و عبدالهی، محمد. (۱۳۸۹). *مفاهیم کلیدی بوردیو*. (ترجمه مهدی لیبی)، شرکت نشر نقد افکار، چاپ اول.

لهستانی‌زاده، عبدالعلی. (۱۳۶۸). *نظریات مهاجرت*، شیراز، انتشارات دانشگاه شیراز.

مرکز آمار ایران (سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰). *دادگان طرح آمارگیری نیروی‌کار*، تهران، مرکز آمار ایران.

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰*. تهران، مرکز آمار ایران.

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵. تهران، مرکز آمار ایران.

مهاجرانی، علی اصغر؛ روستا، زهرا. (۱۳۹۳). بررسی مهاجرت معکوس و تاثیر آن بر توسعه اقتصادی، اجتماعی و تغییرات فرهنگی و سیاسی در روستاهای شهرستان‌های تنکابن و رامسر واقع در استان مازندران ۱۳۹۰-۱۳۸۵. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*. ۴(۱۳)، ۱۸۹-۱۶۴.

<https://sanad.iau.ir/Journal/urb/Article/1016036>

میرفلاح نصیری، نعمت‌اله؛ دل‌عظیمی، فریده؛ و صباغی، شهلا. (۱۳۹۵). آیا مهاجرت معکوس در کشور در حال تحقق است؟. *دوماهنامه‌ی تحلیلی - پژوهشی آمار*. ۴(۴)، ۲۰-۱۴.

<http://amar.srtc.ac.ir/article-1-209-fa.html>

یعقوبی، جعفر؛ و زبیدی، طاهره. (۱۳۹۷). بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود- استان زنجان. *پژوهش‌های روستایی*. ۹(۲)، ۱۹۶-۲۰۹.

<https://doi.org/10.22059/jrur.2018.229925.1118>

Adewale, J. G. (2005). Socio-Economic Factors Associated with Urban-Rural Migration in Nigeria: A Case Study of Oyo State, Nigeria, *Journal of Human Ecology*, 17(1), 13-16. <https://doi.org/10.1080/09709274.2005.11905752>

Behera, M. Mishra, S., & Behera, A. R. (2021). The COVID-19-Led Reverse Migration on Labour Supply in Rural Economy: Challenges, Opportunities and Road Ahead in Odisha, *The Indian Economic Journal*, 69(3), 392-409. <https://doi.org/10.1177/00194662211013216>

Khan, A., & Arokkiaraj, H. (2021). Challenges of Reverse Migration in India: A Comparative Study of Internal and International Migrant Workers in the Post-COVID Economy, *Comparative Migration Studies*, 49, 1-19. <https://doi.org/10.1186/s40878-021-00260-2>

Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57. <https://doi.org/10.2307/2060063>

Lewis, W. A. (1958). Unlimited labour: further notes. *The Manchester School*, 26(1), 1-32. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9957.1958.tb00922.x>

- Okumu, E.T., & Moenga, J. (2021). Urban-Rural Migration under the Devolved Governance System in Kenya: *Subsequent Implications for Income and Occupation*, PREPRINT (Version 2) available at Research Square. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-124964/v2>
- Ravenstein, E. (1885). On the Laws of Migration, *Royal Statistical Society*, 48(2): 167-235. <https://www.lcps.org/cms/lib4/VA01000195/Centricity/Domain/2584/Ravenstein%20Article.pdf>
- Stark, O., & Wang, Y.Q. (2000). A theory of Migration as a Response to Relative Deprivation, ZEF Discussion Papers on Development Policy, No. 25, University of Bonn, Center for Development Research (ZEF), Bonn. <http://hdl.handle.net/10419/84711>
- Stouffer, S. A. (1960). *Intervening Opportunities & Competing Migrants*, *Journal of Regional Sciences*, 2(1), 1-26. <https://doi.org/10.2307/2545626>
- Stockdale, A. (2014). Unravelling the Migration Decision-Making Process: English Early Retirees Moving to Rural Mid-Wales, *Journal of Rural Studies*, 34, 161-171. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.010>
- Tong, W., & Lo, K. (2021). Back to the Countryside: Rural Development and the Spatial Patterns of Population Migration in Zhejiang, China. *Agriculture*, 11(8), 788. <https://www.mdpi.com/2077-0472/11/8/788>
- Zimpf, G. (1946). The P1/P2/D Hypothesis: On the Intercity Movement of Persons, *The American Sociological Review*, 11(6), 677-686. <https://doi.org/10.2307/2087063>